

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De psychochiroloog Julius Spier en de handleeskunde in het interbellum Nagel, A.H.M.

Citation

Nagel, A. H. M. (2020, January 29). *De psychochiroloog Julius Spier en de handleeskunde in het interbellum*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/83482>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/83482>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/83482> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Nagel, A.H.M.

Title: De psychochiroloog Julius Spier en de handleeskunde in het interbellum

Issue Date: 2020-01-29

I

EEN HANDLEZER MET CHARISMA

3 Spier gebruikt de handanalyse als richtsnoer voor persoonlijke groei

Zodra zich in Amsterdam een groepje leerlingen psychochirologie heeft gevormd, wordt het de gewoonte om systematisch verslag te leggen van de handanalyse van degene die als proefpersoon naar de cursus is gekomen. Een van de cursisten maakt tijdens de les aantekeningen en werkt deze naderhand uit. Zo'n verslag noemen Spier en zijn leerlingen consequent een protocol (het Duitse *Protokol* betekent notulen, verslag); de proefpersoon heet stevast Object.¹

Een aantal van zulke protocollen heeft Dicky de Jonge – sinds haar huwelijk Dicky van de Heuvel-de Jonge – bewaard, soms in combinatie met bijbehorende handafdrukken. In een aantal gevallen zijn alleen de handafdrukken bewaard. De verzameling van De Jonge, aangevuld met elders opgedoken verslagen en handafdrukken, bestaat uit iets meer dan honderd dossiers (Bijlage 1, tabel 1 en 2). Dit unieke materiaal biedt inzicht in de wijze waarop Spier werkte. Met behulp van het protocol dat is gemaakt toen Etty Hillesum Julius Spier voor de eerste keer bezocht, wordt in dit hoofdstuk uitgelegd wat Spier zoal aan en uit een paar handen wist af te leiden en hoe hij zijn werkwijze overdroeg aan zijn leerlingen in Amsterdam.

Om te beginnen worden de afdruk van Hillesums handen en het verslag van de sessie zonder correcties of noten gepresenteerd (§ 3.1). Daarna volgt een introductie van de basisbeginselen van Spiers handleesmethode en zijn psychochirologische nomenclatuur (§ 3.2). Vervolgens wordt ingegaan op de structuur van het verslag. Daar lag een vaste werkprocedure aan ten grondslag (§ 3.3). Op basis van de verkregen inzichten wint het protocol aan zeggingskracht. Het is zelfs mogelijk om het te herschrijven met weglating van de handleeskundige terminologie (§ 3.4). Tot slot zijn er verbanden gelegd tussen het verslag van Hillesums handanalyse en haar dagboeken (§ 3.5). De conclusie luidt dat dit verslag gezien kan worden als de proloog op die dagboeken (§ 3.6).

3.1 Het handanalyseverslag van Hillesum is een goed voorbeeld van Spiers handleeskundige methode

Het handanalyseverslag van Etty Hillesum dat door Dicky van de Heuvel-de Jonge is bewaard, bestaat uit een afdruk van Hillesums handen (afb. 1) en drie velletjes doorslagpapier bedrukt met letters afkomstig van paars gekleurd carbonpapier (afb. 2). Deze tekst is de uitwerking van de aantekeningen die de notulist, Adri Holm, maakte van de bijeenkomst op maandag 3 februari 1941. Het behoorde tot Holms taak om voor een veelvoud van het verslag te zorgen

¹ In de protocollen staat 'Objekt', of afgekort 'Obj.', normaliter zonder lidwoord geschreven. Het woord wordt gebruikt zoals patiënt en cliënt zonder lidwoord in medische dossiers worden gebruikt: 'Patiënt/cliënt heeft...'. Correct uit het Duits vertaald, wordt Objekt object. Vanwege de helderheid is echter gekozen voor de vertaling Object. In dit proefschrift is Object steeds synoniem van *Versuchsperson* en proefpersoon.

opdat alle bij de sessie aanwezige cursisten een exemplaar zouden krijgen.² Indien gewenst kreeg de *Versuchsperson* eveneens een kopie.

Tijdens mijn onderzoek naar Julius Spier ontdekte ik een tweede kopie van Hillesums protocol.³ Dit document bevond zich tussen papieren die de uitgever Jan Geurt Gaarlandt eind jaren tachtig in een mapje opborg en pas in december 2012 opnieuw bekeek. Totdat ik het enkelvoudige velletje doorslagpapier – dat aan beide kanten is bedrukt met de zwarte inkt van typemachinelint – onder ogen kreeg, is het door niemand herkend als het handanalyseverslag van Etty Hillesum. De lay-out van dit typoscript verschilt met het typoscript dat door Adri Holm direct na de sessie is gemaakt. Er zijn bijvoorbeeld andere inspringingen (tabs). Ook zijn er kleine verschillen tussen de typefouten. Handafdrukken ontbreken. Juist om die laatste reden beschouw ik de kopie uit de ‘Gaarlandt-map’ als een latere versie en de door Van de Heuvel-de Jonge bewaarde kopie als de oorspronkelijke uitwerking.

Hieronder volgt de zo letterlijk mogelijke weergave van deze basistekst.⁴ De handgeschreven aantekeningen van Dicky de Jonge bij de handafdrukken zijn als *Zusatz* toegevoegd.

3.1.1 *Object van 3 februari 1941 is een zevenentwintigjarig Mädchen*

Mädchen 27 Jahre.

Enorm verschiedene Hände: Eltern sehr verschieden. Rechte Hand: übernervös, übererregbar, sehr sensibel, verkehrt immer in groszer Anspannung. Alle Finger verschieden. Die Hand ist so kompliziert, dass sie sich auf beide Eltern beziehen muss. Musikalische Hand. Viele Begabungen, aber auf keinem Gebiet etwas fertig geschafft. Ungeheure Unruhe. Rechts ist der Handrücken ausgeprägter, kräftiger wie der kleine linke Handrücken. Der linke Handrücken hat etwas bestimmtes, praktisches in der Haltung. An den etwas müden Ausdruck der Finger in beiden Händen sieht man eine Passivität die die Aktivität immer wieder durchkreuzt. Die Finger haben Gefühl für Rhythmus. Im Seelischen ist die Linke weniger ausgeglichen wie im Handrücken, im Praktischen. Die Linke ist eine geistig betonte Hand; die Finger sind ausdrucksvoll, sensibel, aber etwas steif im Ausdruck, nicht geschickt. Die etwas knöchigen Finger xxxxxxxxxx welche Ausdruck haben deuten auf Leidenschaft und ausgesprochene Konzentriertheit.

Rechts kräftiger Handrücken: Vater sehr gesund und körperlich stark, aber unerhört nervös.

Linke Daumen: Vitalität. Objekt nützt sie aber nicht aus. Finger eng zusammen gehalten: gehemmt, gewisse Ängstlichkeit. Dadurch immer wieder nachlassen aus mangelndem Selbstvertrauen.

² Het is onduidelijk wie er naast Julius Spier, Adri Holm en Dicky de Jonge bij de sessie van Etty Hillesum aanwezig waren. Het is ook onzeker of de sessie op een ochtend of een avond plaatsvond. Hillesum had het eerst over een “Maandagochtend, nu al een aantal weken geleden”, maar schreef later: “Ich war doch auch noch einen Abend als Objekt in Deinem Montagabendkurs” (Hillesum, *Het Werk*, 5 (9 maart 1941); 588 (begin augustus 1941); cursief AN). Vermoedelijk is de maandagavond correct. De Jonge stond overdag gewoonlijk voor de klas en zou ’s ochtends dus niet aanwezig hebben kunnen zijn.

³ Document 584N15174-2/3, archief Joods Historisch Museum, Amsterdam.

⁴ Marita Mathijssen, *Naar de letter: Handboek editiewetenschap*, Assen: Van Gorcum, 1997, 47, 149-150.

Merkur: anregbar, anlehnungsbedürftig, leicht irritiert und scheu.

Merkur steht ab und nach Innen. Dort ist der Übergang am Schlechtesten.

Starrer Daumen: Eigensinn; ziemlich stark auf gewisse innere Gefühlsvorstellungen fixiert.

Gerechtigkeitssinn. (Obj. hat zuerst Jura studiert, dies geht aber gar nicht aus der Hand hervor.)

Sie hätte, wenn sie frei von Hemmungen wäre, viel Sinn für Kinder (Obere Venus). Daumen: Selbstständigkeit als Kompensation für innere Unsicherheit.

Linke Hand im Fall: Gerechtigkeitsgefühl. Alle Finger zum Denken hingelenkt. Das Gefühl wird vom Denken unterbrochen. Obj. ist zunächst ganz impulsiv, dann setzt das Denken so kritisch ein, dass es das ursprüngliche Gefühl zurückdrängt. Dies hängt mit den erworbenen Hemmungen zusammen. Im Fall erscheint die Hand viel konzentrierter wie in der Haltung: innerlich viel selbständiger und frei ~~er wie in der Haltung~~, als sie es nach Aussen lebt. Die übersensiblen Reaktionsfähigkeit in den Fingern, die äusserlich so übermässig gelockert, so wechselnd in der Haltung sind, zeigt, dass die Aussenwelt sie mehr anstrengt, aufregt, als entspannt. Introversion ist für Obj. sehr wichtig.

Farbe: p artiiel erregbar, leichter Wechsel von Aktivität und Passivität. Plötzlich einsetzende Lust zu Passivität. Sie muss sich bewusst passiv machen, aber nicht als Reaktion der zu angespannten Aktivität in einer plötzlichen Passivität hineinfallen.

Konsistenz: Hart.

Daumen rechts: hartnäckig, eigensinnig, unausgeglichen in der Energie.

Daumen links: auch unausgeglichen, eigensinnig. Der Daumen ist der ausgeglichene Finger der Linken.

Links: Jupiter: gute Beobachtungsgabe, konisch, gute Sinneswahrnehmungen und Fähigkeit zu guter Anpassung.

Saturn: zu lang: Die erregbare Tendenz wird plötzlich vom Denken abgeschnitten. Sat. ist logisch. Überkompensierte Denkfunktion, weil Bewusstheit des Gefühls zu gering ist. Sie überlässt sich zu wenig kontinuierlich ihrem Gefühl.

Apoll: unten etwas dick, nervöses Herz. Gefühl neigt von Natur zum Unbewussten. Untere Glied ist kurz: dispositionsmässiger geringer Bewusstseinserschlag im Gefühl. Als Kompensation für zu vieles Denken lässt sie sich im unbewussten Gefühl zurückfallen. Man kann diese schwache Funktion verbessern,

[II] indem man sie bewusster macht.

Merkur: enorm tief angesetzt. Gut lang, quadratisch, kann sich gut in schriftlich ausdrücken. Dieser Finger ist gar nicht unbewusst, ist ausdrucksvoll, weiblich, lebendig. Weil tiefangesetzt, spielt Fantasie eine grosse Rolle. Merkur ist unten starr, oben lebendig: erotisch sehr anregbar, sexuell problematischer. körperliche Abwehr gegen den Mann; seelische und körperliche Anziehungheit.

Rechte Aussenhand: Alle Finger etwas geknotet.

Jup. stark geknotet, absteigend: Vater Einzelgänger, das Philosophische ist sehr auf sich gerichtet.

Saturn hat im Denken etwas Eigenwilliges, festhaltend an gewisse Vorstellungen. Quadratisch, aber ganz am Schluss läuft er davon: Mutter denkt logisch aber ganz zuletzt lässt sie eine bizarre Wendung in ihrem Denken hineingehen,

Der Merkur ist viel unbewusster wie Links.

Die Nägel sind etwas über halblang: Rachen, Nase. Gute Farbe.

weisse Flecke: etwas Verstopfung.

Seelisch ist sehr viel verstopft, es ist der seelische Stoffwechsel verstopft. Auch Rachen und Nase sind verstopft, sowie auch die vielen Kopfschmerzen durch Verstopfung verursacht werden.

Kleiner Handrücken: Obj. tut nichts für ihren Körper.

Berge: R.Jup. Apoll-Merk.OBVenus, Venus, Mars, Luna.

L. Venus, Jup. Luna. ObVenus, Ap-Merk. Sat.Mars.

Innenhand Rechts : Vorgeburtslinie wird zur Milieul. LL einer der Eltern zart in Jugend. Abfallende L von der LL. Vorbeugungslinie. Luna braucht viel Wechsel im Leben. Es fällt mehr zu Luna hinab, als hinaussteigt. Es fällt alles in Fantasie hinab; Fantasie ist bewegter als sie sich ausgibt.(M) KL depressiv(V und M) und aggressiv.

HL: warmherzig, #grozzügigkeit des Gefühls. Mutter ehrgeizig. Starke Kritik und Fantasie in der Hand. Vater Wissenschaftler, Mutt gefühlsbetonter. LLange Schl. Mutter sehr (zu) aktiv.

AufstiegsI. mit viel Unterbrechungen.

Belebter Affekttraum: Mutter sehr affektiv, unbeherrscht, erregbar.

Imag. IntL. MagenDarmI.: (M)

Bindung an Mutter ist negativ, an Vater positiv.

Die Begabungen sind infolge der Zerrissenheit nicht gelebt worden. Mutter kann gut formulieren(Imag Intl). Aus Opp. zur M. tut Obj. es nicht, obgleich sie es kann.

Erlebnisl mit 15 J auf Mars.

Linke Innenhand: Enorm milieugebunden. Schl von Aussen. Die Milieugebundenheit hört äusserlich mit 25 Jahren auf.

KL: sehr bewegliche intuitive Intelligenz. Intl:Künstlerische Begabung. Spaltung in Schl: studiert und führt Haushalt zum Erwerb.

HL: warmherzig und starkes Anerkennungsbedürfnis, Ehrgeiz.

Linie vom Mars auf Apoll: braucht Reibung:Hat oft weibliche männer in dem sinne,dasz sie in geistiger Anregung die Aktivere ist

Erfolgslinie mit Wechsel, wie rechts.

Affektraum belebt und Venusgürtel.

LL zart im Anfang: Ehrgeiz aus überkompensation.

Milieulinie hat die von Aussen kommende Schl. gehalten.

[III] 17- 18 J.:schiefgegangenes Erlebnis.

21 Jahren Erlebnis. Pause bis 25J. Dann met 26- 27 J. erlebnis welches in Verbindung steht mit dem von 25 J.

Fantasie , Intuition: Schreibbegabung!

MagenDarmI.

Zu genaues Denken. Der Respekt fürs rationale Denken und Wissen geht aus der Milieubindung hervor. Auf sachlich-objektivem Gebiet hemmt sie ihr Gefühl durch das Rationale,und zwar durch den unbewussten Respekt vor dem Rationalen.Kompensatorisch ist dagegen das subjektive Gefühlsgebiet mit diesen gehemmten Gefühlsinhalten überladen und daher oft unbeherrscht.(Affektraum belebt und Venusgürtel).

Es ist eine Divergenz aber keine Spaltung da, weil die Möglichkeit zur Harmonie besteht. Ihr Ehrgeiz zeigt sich darin, dasz sie aus der Bindun an den Vater ihre Intelligenz zu rational benutzt, statt sie fliesen zu lassen.(V sehr rational). Eltern haben in einer Beziehung schlecht auf einander gewirkt, sie haben sich nicht positiv beeinflusst.

Mutter Russin, unrational,intuitiv; Vater rational. Bei den Eltern ist alles unbewusst geblieben.

Links: Durch zu grosze Extraversion entstehen Stauungen in Fantasie (Luna zu überfüllt),in Kopfschmerzen, im Magen. Obj. braucht aber Reibubung mit Aussenwelt (Linie von Mars auf Apoll).

Hier einen Ausgleich zu suchen ist die Aufgabe der Entwicklung.

[Zusatz]

Fräulein 27 j

Sch.L von Aussen: Tendenz selbständig zu sein.

Unterbrechungen in der Sch.L: Neigung zur Entwicklung.

Erlebnisl. ± 30 j

KL. Depressiv und agressiv.

Viele auf Luna hinabfallende Linien.

3.1.2 *Het protocol (handanalyseverslag) is geschreven als een leerdocument*

Bovenstaande tekst is op het eerste gezicht een wonderlijke, rommelige compilatie van begrijpelijke en bijna onbegrijpelijke zinnen. Gekleurd door een specifiek handleeskundige zienswijze en het daarmee gepaard gaande vocabulaire, is een deel van de veelal korte, als beweringen geformuleerde zinnen moeilijk toegankelijk. “Merkur: enorm tief angesetzt”, “Vorgeburtslinie wird zur Milieulinie”, “Abfallende Linie von der Lebenslinie” en “Luna braucht viel Wechsel im Leben” lezen voor een niet-handlezer als cryptische omschrijvingen. De meer toegankelijke fragmenten zijn die waar het om biografische gegevens of navolgbare waarnemingen of constatering gaat. Voorbeelden hiervan zijn “Objekt hat zuerst Jura studiert”, “Mutter Russin”, “Vater Wissenschaftler”, “Rachen und Nase sind verstopft”, “Alle Finger etwas geknotet” en “Viele Begabungen, aber auf keinem Gebiet etwas fertig geschafft”. Deze laatste bewering, en vergelijkbare beweringen zoals “Auf sachlich-objektivem Gebiet hemmt sie ihr Gefühl” en “Durch zu grosze Extraversion entstehen Stauungen in Fantasie”, laten iets zien van Spiers dieptepsychologische aanpak. Het handlezen staat bij Spier ten dienste van een bewustwordingsproces van Object. Met dit voor ogen is het verslag te lezen als een verkennende analyse van Hillesums persoonlijkheid.

Tegelijkertijd is het verslag te lezen als het resultaat van een oefening in handlezen. Samen met de aanwezige leerlingen boog Spier zich in het kader van een les psychochirologie over de handen van Hillesum. Het protocol was bedoeld als een leerdocument voor eigen gebruik binnen de leerlingengroep, waarbij het in combinatie met de handafdrukken als een soort naslagwerk kon fungeren.⁵

3.2 Spier verbindt elementen uit de psychologie aan de handleeskunde

De taal van de handleeskunde is zowel descriptief als interpretatief. Descriptief zijn de termen en formuleringen die de verschillende onderdelen van de hand en verschijningsvormen benoemen. Interpretatief zijn de termen en formuleringen die een betekenis aan de handonderdelen toekennen. Ervaren handlezers zijn gespecialiseerd in het benoemen van handonderdelen en het identificeren van specifieke kenmerken. Het lezen van een paar handen leidt zo

⁵ Email van Dicky van de Heuvel-de Jonge aan AN, 20 november 2017.

tot het toekennen van karaktereigenschappen, aangeboren talenten, (aanleg voor) kwalen en dergelijke aan de eigenaar van datzelfde paar handen.

Wat de handleeskundige taal van Spier nieuw en anders maakt in vergelijking tot de indertijd gangbare handleeskundige taal, is zijn ‘psychologisering’ hiervan. Spier verbindt bijvoorbeeld het bewuste en het onbewuste aan de hand en claimt dat de omgeving waarin iemand is opgegroeid in de hand kan worden teruggezien. Ook iemands (geestelijke) ontwikkelingsmogelijkheden zouden erin besloten liggen. Met name dit laatste, het kunnen vaststellen van iemands ontwikkelingsmogelijkheden op grond van diens handen, maakt dat Spiers vernieuwing van de handleeskunde niet zomaar een psychologisering is. Spier beschouwt en gebruikt handen als diagnostisch materiaal voor een bewustwordingsproces. Deze opvatting weerspiegelt zich in Spiers beslissing om zich nadrukkelijk te distantiëren van het traditioneel aan handlezen verbonden toekomst voorspellen. Uitspraken over wat voor iemand in het verschiet zou liggen, zouden namelijk iemands wil kunnen ondermijnen om het traject van persoonlijke ontwikkeling en zelfverwerkelijking aan te gaan.⁶ Men zou dan niet leven conform Spiers motto ‘worden wie je bent’; men zou niet kunnen uitgroeien tot wie men in wezen is.

Hieronder volgt in meer detail Spiers uitleg van de hand, zoals deze is geformuleerd in zijn boek *Worden wie je bent: Inleiding tot de handleeskunde* (1982). Dit is de Nederlandse vertaling van Spiers postuum verschenen *The hands of children: An introduction to psycho-chirology* (1944).⁷

3.2.1 Elk onderdeel van de hand heeft betekenis

Voor een handlezer bestaat een hand uit een handpalm, vier vingers en een duim. Via de pols is de hand verbonden aan de onderarm. Er is een linker- en rechterhand, een binnenkant (handpalm) en buitenkant (handrug). De vingers zijn opgebouwd uit kootjes. Het bovenste kootje heeft aan de buitenkant een nagel en het onderste kootje maakt de verbinding met de handpalm en handrug. De handpalm en vingers hebben lijnen; de handpalm heeft ook verhogingen, die meestal ‘bergen’, ‘kussentjes’ of ‘heuvels’ worden genoemd. Iedere hand heeft

⁶ Julius Spier, ‘Warum ich nicht wahrsage’, *Heilkunst der Gegenwart: Homöopathische Rundschau* 4(4), 1933, 55-56.

⁷ Julius Spier, *The hands of children: An introduction to psycho-chirology*, (Herta R. Levi, voorwoord, redactie; Carl Gustav Jung, voorwoord; Victor Grove, vertaling; [F.W.W. Wolfgang, illustraties]), London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co, 1944 (1955, 1972, 1973, 1983, 1999 en 2014, herdrukken) is in het Nederlands vertaald als: *Worden wie je bent: Inleiding tot de handleeskunde*, (Jan Geurt Gaarlandt, voorwoord; Carl G. Jung, voorwoord; F.W.W. Simons, tekeningen), Haarlem: De Haan, 1982 (1984, herdruk). Op meerdere punten wijkt de Engelse uitgave af van de Nederlandse. Deze verschillen zijn in het hierna volgende niet benoemd. Het zou goed zijn om in een vervolgstudie daar wel aandacht aan te schenken en dan het originele Duitse manuscript *Kinderhände* (1939) erbij te betrekken. Er bestaan drie kopieën van dit manuscript. Een exemplaar is in bezit van het Joods Historisch Museum in Amsterdam, de andere twee zijn in bezit van respectievelijk Marita Keilson-Lauritz en mijzelf. De kopie van Marita Keilson was oorspronkelijk van Gertrud A.P.R. Keilson-Manz (1901–1969), een grafologe en de eerste vrouw van Hans A. Keilson (1909–2011) (persoonlijke communicatie met Marita Keilson, 1 juli 2016). Mijn exemplaar heb ik gekregen van Teresa Staeger, een goede vriendin Ruth Busse-Spier.

een eigen kleur. Sommige handen zijn behaard. Een hand is een hand, maar wanneer men erop gaat letten, vallen de uiteenlopende vormen op. Handen zijn even verschillend en uniek als gezichten en mensen zelf.

Het systeem van de handleeskunde begint eenvoudig, maar groeit allengs uit tot een gecompliceerd geheel van encyclopedisch aandoende weetjes. Julius Spier begint zijn algemene uitleg over de hand met de beschrijving van vijf handtypen.

Handtypen, handrug, grootte van de hand en consistentie

Van de vijf elementaire grondvormen die Spier in zijn boek onderscheidt, zouden er drie het meeste voorkomen. Dit zijn de conische, rechthoekige en spatelvormige handen; de weinig voorkomende zijn de filosofische en de primitieve handen (afb. 4). Bijna geen enkele hand komt in zuivere vorm voor, zodat er eigenlijk altijd sprake is van een mengvorm.

De conische hand loopt in bovenwaartse richting smaller toe. De rechthoekige hand is aan de onderkant even breed als aan de bovenkant en de spatelvormige hand is aan de bovenkant breder dan aan de onderkant. De filosofische hand kenmerkt zich door knokkels op de middelste en bovenste gewrichtjes van de vingers en door vingers die geneigd zijn naar binnen te buigen. De primitieve hand heeft een grote handrug, korte vingers en een duim die eindigt ter hoogte van de inzet van de wijsvinger.

De grondvorm van de hand laat zien tot welk menstype iemand behoort. Iemand met conische handen is een intellectueel actief mens, iemand die houdt van kunst. Maar diezelfde mens is volgens Spier “weinig doortastend, raakt snel vermoeid en werkt niet geconcentreerd”.⁸ Iemand met een rechthoekige hand laat zich door het denken leiden, is praktisch, betrouwbaar, “zonder al te veel fantasie op het reële en bewijsbare” ingesteld en staat “skeptisch en afwerend tegenover alles wat nieuw is en niet direct toegankelijk voor zijn rationele ervaringswereld”.⁹ Spatelvormige handen zijn van actief-creatieve mensen met eigen ideeën die ze gestalte willen geven en waarvoor ze weerklank in de omgeving willen vinden.¹⁰ Mensen met een sterk naar binnen gerichte natuur en grote belangstelling voor het “religieuze, filosofische en wereldbeschouwelijke” hebben filosofische handen; mensen met “geringe verstandelijke en geestelijke ontwikkelingsmogelijkheden” zouden primitieve handen hebben.¹¹

In Spiers optiek geeft de handrug informatie over de “praktische vermogens van de mens, zijn nuchtere verstand en zijn verhouding tot de werkelijkheid”.¹² De vingers ‘stralen’ het intellect, de geest en fantasie uit. Wanneer de handrug en de vingers in verhouding even lang zijn, is er sprake van evenwicht tussen “het reële, het praktische, het materiële, het gebondene” en het “geestelijke, het verstandelijke, het naar ontwikkeling strevende en het gevoelsmatige”.¹³ De handen moeten ook in verhouding tot de rest van het lichaam worden

⁸ Spier, *Worden wie je bent*, 28.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Spier, *Worden wie je bent*, 29.

¹¹ Spier, *Worden wie je bent*, 29-30.

¹² Spier, *Worden wie je bent*, 30.

¹³ *Ibidem*.

beschouwd. Als een groot persoon kleine handen heeft “is er sprake van te weinig spankracht van de persoonlijkheid”, hetgeen kan leiden “tot verstrooidheid, tot ongeremdheden en tot slechte concentratie”.¹⁴

In algemene zin duiden, aldus Spier, grote handen met lange vingers op een “opvallend sterk gevoelsleven” en zijn zulke handen “bij uitstek geschikt” voor precisiewerk.¹⁵ Kleine handen zijn van mensen die zich “meer door het verstand dan door het gevoel laten leiden” en die in het werk “het detail verwaarlozen ten gunste van het grote geheel”.¹⁶

De consistentie van de hand wordt bepaald door met een soort greep de spanning te voelen van de ontspannen hand. Spier pakte ter bepaling van de consistentie met zijn duim en wijsvinger op een specifieke plek de handrug van Object vast en stelde de hardheid ervan vast (afb. 5). Halfzachte en halfharde consistenties hoeven bij de analyse niet verder te worden betrokken, de zachte en harde consistenties wel. Het handtype bepaalt of de consistentie als gunstig of ongunstig moet worden geïnterpreteerd. Een harde consistentie duidt erop dat iemand in zijn aard “weinig beïnvloedbaar, koppig, taai en onbuigzaam is”.¹⁷ Echter, een harde consistentie is positief voor iemand met een conische hand omdat het tegenwicht biedt voor de meegaande aard van de mens met de conische hand. Een harde consistentie geldt als ongunstig voor iemand met een rechthoekige hand, aangezien de rechthoekige hand duidt op een nuchtere, rationele instelling. Deze aard is dan als het ware in sterke, verharde vorm aanwezig. Een weke consistentie bij een rechthoekige hand laat zien dat er openheid en beweeglijkheid in het denken is. Er zal dan geen starheid en onverzettelijkheid in het karakter liggen.

De duim en vingers

In de psychochirologie van Julius Spier zijn de vingers en de duim representanten van iemands psychische en fysieke gesteldheid. De duim en wijsvinger corresponderen met het deel van de persoonlijkheid dat verbonden is met de buitenwereld. De ringvinger en pink corresponderen met de binnenwereld. De middelvinger neemt een tussenpositie in. De binnenwereld is verbonden met het onbewuste, de buitenwereld met het bewustzijn.

De duim weerspiegelt levenskracht, vitaliteit en fysieke kracht. De wijze waarop iemand zich in de wereld manifesteert en omgaat met indrukken uit die wereld, valt volgens Spier af te lezen aan de vorm van de duim als geheel, de stand van de duim ten opzichte van de rest van de hand, de twee duimkootjes en de buigkracht van de duim.

De wijsvinger, *jupiter* genaamd, wijst bij wijze van spreken letterlijk naar de wereld.¹⁸ De vorm en andere kenmerken van deze vinger laten zien hoe iemand de wereld rondom observeert, hoe de zintuiglijke waarneming functioneert (reuk, smaak, tastzin, gevoel voor kleur),

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ Spier, *Worden wie je bent*, 31.

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ Spier, *Worden wie je bent*, 32.

¹⁸ In de nomenclatuur van handleeskunde zijn nog voor het eind van de veertiende eeuw de vingers vernoemd naar planeten. Over de samenhang tussen de handleeskunde en astrologie, zie § 8.4.

hoe het is gesteld met de aanpassingsvaardigheid en of er sprake is van geldingsdrang. Van de organen zijn de maag, lever (gal) en alvleesklier met de wijsvinger verbonden.

De tegenhangers van de duim en de wijsvinger zijn de ringvinger, *apollo*, en de pink, *mercurius*. De ringvinger verschaft informatie over het hart, een deel van het onbewuste en het “geestelijk creatief vermogen, de intuïtie en de kunstzinnige begaafdheid of de artistieke belangstelling”.¹⁹ Behalve op de vorm moet ook op de ‘levendigheid’ – een begrip dat niet door Spier is uitgelegd – van de vingers worden gelet. De stand van de pink ten opzichte van de andere vingers, de grootte, de vorm en de uitdrukking (‘levendigheid’) weerspiegelen iemands meest persoonlijke en intieme deel, namelijk het gevoel met betrekking tot partnerschap en seksualiteit. Maar ook de mate van muzikaliteit, taalvaardigheid, spreekvaardigheid en stemgebruik kunnen aan de pink worden afgelezen, evenals de ontvankelijkheid voor aandoeningen aan de voortplantingsorganen, blaas en nieren.

De middelvinger, *saturnus*, zorgt voor het evenwicht tussen het bewustzijn en het onbewuste. Qua functie bemiddelt deze vinger tussen het deel van de persoonlijkheid dat naar buiten en op de wereld is gericht en het deel dat op de binnenwereld van het gevoel is gericht. De lengte van de vinger laat zien of iemand beide terreinen overziet (lange middelvinger), of juist niet (korte middelvinger). De vorm van de middelvinger in combinatie met andere aspecten toont of iemand logisch nadenkt (normale lengte en rechthoekige vorm), of dat het denken onontwikkeld is (kromme vinger met weinig expressie). Van de organen zijn de darmen aan de middelvinger gekoppeld.

De bergen

In de handpalm zijn in principe altijd twee grote bergen te vinden, namelijk een direct naast de duim en een daar recht tegenover, aan de rand van de hand onder de pink. De verhoging bij de duim wordt de *venusberg* genoemd, de andere de *maanberg*. Vlak onder de vingers aan de bovenrand van de palm liggen kleine bergen. Zij dragen dezelfde namen als de vingers: de *jupiterberg* ligt onder *jupiter* (wijsvinger), de *saturnusberg* ligt onder *saturnus* (middelvinger), de *apolloberg* ligt onder *apollo* (ringvinger) en de *mercuriusberg* ligt onder *mercurius* (pink). Zie afbeelding 7b, waar ook de ligging van de *neptunus*-, *mars*- en *bovenvenusberg* zijn aangegeven. Over deze bergen in algemene zin merkt Spier op:

De bergen laten zien hoe de functies die aan de vingers kunnen worden herkend, actief in de psyche tot uitdrukking komen. Zij vormen als het ware een krachtenreservoir en vormen de bevestiging van eigenschappen en begaafdheden die ook reeds aan de vingers en later aan de lijnen kunnen worden onderkend. Daarbij berust [rust] het zwaartepunt en de al dan niet uitgesproken aard van deze eigenschappen en begaafdheden op het actieve karakter dat die bergen uitstralen.²⁰

¹⁹ Spier, *Worden wie je bent*, 47.

²⁰ Spier, *Worden wie je bent*, 94. Uit Spiers manuscript *Kinderhände* (archief AN): “Die Berge sind Erhebungen unterhalb der verschiedenen Finger. Sie zeigen an, wie sich die Funktionen, die an den Fingern zu erkennen sind, innerhalb der Psyche aktiv äussern. Sie sind gleichsam ein Kraftreservoir und stellen Bestätigungen von Eigenschaften und Begabungen dar, die auch schon an den Fingern und später an den Linien zu erkennen sind, wobei der Schwerpunkt und die Betonung auf dem aktiven Charakter ihrer Erscheinungen ruhen.”

Met uitzondering van de maan- en venusberg moeten de bergen, aldus Spier, worden beschouwd als een aanvulling op of bevestiging van wat aan de handvorm is waargenomen. Bergen met normale grootte werken in positieve zin, te grote bergen in negatieve zin. Zogenaamde 'lege' bergen, dat zijn bergen waarop niets te vinden is – er loopt bijvoorbeeld geen lijntje overheen –, duiden op een opgestapelde, vastgelopen kracht die niet 'levendig' kan worden gemaakt.

Alle bergen bestrijken een eigen psychologisch gebied. Bij Spier is de maanberg gekoppeld aan het onbewuste en een goed ontwikkelde jupiterberg duidt vaak op het succesvol zijn in het ontplooiën van activiteiten in de wereld. Bergen kunnen ook in elkaar overgaan en in specifieke combinaties voorkomen. Alle combinaties vallen te duiden.

Hoofdpijnen en nevenlijnen

Behalve door de bergen wordt de handpalm gekenmerkt door het lijnenpatroon. Vier van deze lijnen zijn essentieel. Dit zijn de levenslijn, lotslijn, hoofd- en hartlijn (afb. 7a). Zij vormen volgens Spier het fundament van de persoonlijkheid.

Normaliter zijn bij de geboorte de levenslijn, hoofd- en hartlijn al aanwezig. De lotslijn begint zich vanaf de geboorte te ontwikkelen en kan zich, aldus Spier, tot het twintigste jaar doorontwikkelen. De overige lijnen zijn nevenlijnen. De een wordt geboren met veel nevenlijnen, de ander heeft er weinig tot geen. Tijdens het leven ontstaan en verdwijnen nevenlijnen. De vier hoofdpijnen verdwijnen nooit, ofschoon die wel kunnen veranderen.

Volgens Spier ontspringt de *levenslijn* onderaan de pols in de venusberg. Deze lijn eindigt met een boog aan de zijkant tussen de wijsvinger en duim. (De lijn loopt dan net onder, of valt voor een stukje samen met de verderop beschreven eerste dwarslijn.) Net als de duim toont de levenslijn de levenskracht en fysieke kracht van de persoon. Indrukken die iemand met zich meedraagt als gevolg van ziekte, ongelukken of het overlijden van een dierbare, vinden hier hun neerslag. Een goede levenslijn is, aldus Spier, "niet te breed, niet te diep en verloopt met niet al te veel onderbrekingen, bij voorkeur als een gesloten lijn, die zich duidelijk en scherp aftekent en a.h.w. afgerond verloopt".²¹

Om vast te kunnen stellen op welke leeftijd zich een ingrijpende gebeurtenis heeft voorgedaan in het leven van de persoon – een gebeurtenis die zich toont in de levenslijn –, wordt de levenslijn in tweeën gedeeld. Het onderste deel beslaat dan de eerste twintig jaar. De bovenste helft wordt opnieuw gehalveerd, waarbij het onderste deel de periode twintig tot dertig jaar bestrijkt. Het kwart dat over is, wordt opnieuw in tweeën gedeeld en laat de volgende tien jaar zien. Zo kan na iedere deling het bovenste deel opnieuw worden gehalveerd waarbij de onderste helft voor het volgende tijdvak van tien jaar telt (afb. 6).

De tweede sterk in het oog springende lijn, de *lotslijn*, loopt vanuit de handwortel, meestal náást de levenslijn, naar de middelvinger. Deze lijn vertegenwoordigt volgens Spier "de mate van het vermogen van de mens zijn innerlijke leven af te stemmen op de eisen van de omgeving en beroep"; het laat zien hoe iemand "zich opstelt tegenover de ervaringen, indrukken

²¹ Spier, *Worden wie je bent*, 111.

en gebeurtenissen van zijn leven” en op welke wijze die persoon zich “met zijn bestaande aanleg aan de gebeurtenissen van het leven aanpast”.²² Wanneer de lotslijn dicht tegen de levenslijn aanligt, of uit de levenslijn ontspruit, kan dit duiden op een late ontwikkeling, of op een strenge jeugd die tot verdrukking heeft geleid. Het kan ook duiden op sterke geremdheid en/of een eenvoudig te verstoren gevoel van eigenwaarde.

De derde belangrijke lijn, de *hoofddlijn* (in het Duits *Kopflinie*), is de lijn die onder de wijsvinger begint en dwars over de palm tot onder de ringvinger of pink doorloopt. Deze lijn onthult iets over iemands intellectuele vermogens en zenuwstelsel. Een goede hoofddlijn is “licht golvend en gewelfd” en loopt meestal dun af onder de ringvinger.²³ Eindigt de lijn op die plek na een lichte daling, “dan duidt dit op een speelse intelligentie, op intuïtief denken met een neiging tot het artistieke”.²⁴ Zogeheten eilandjes in de lijn duiden op verwonding aan het hoofd, trauma of zenuwaandoeningen.

De *hartlijn*, de tweede dwarslijn, ligt boven de hoofddlijn en begint onder de pink. Vergeleken met de hoofddlijn loopt de hartlijn in tegengestelde richting om ergens tussen de wijs- en middelvinger te eindigen. Het onbewuste gevoelsleven en gemoed is met deze lijn verbonden, “alsmede de voorbeschiktheid voor organische en nerveuze aandoeningen van het hart en van inwendige secretie”.²⁵ Indien de hartlijn met een lichte boog tussen de wijs- en middelvinger afloopt, is er sprake van een warmhartig, genereus en empathisch persoon. Loopt de lijn in de jupiterberg, dan is er sprake van eerezucht. Dit doet overigens niet per definitie afbreuk aan hartelijkheid en goedmoedigheid.

Zowel op de hoofddlijn als op de hartlijn kan een tijdsrekening worden uitgezet met behulp van loodlijntjes getrokken vanuit de vingers (afb. 6).

Kleine lijntjes die de ruimte tussen de twee dwarslijnen vullen, laten zien dat er uitwisseling is tussen enerzijds indrukken van de buitenwereld en het innerlijke gevoelsleven, en anderzijds tussen gevoel en verstand. Zijn er geen tussenliggende lijntjes dan reageren verstand en gevoel op gescheiden manieren op gebeurtenissen in de buitenwereld.

De meest voorkomende nevenlijn is volgens Spier de *intuïtielijn*, die het invoelend vermogen aangeeft en die herkenbaar is aan de richting waarheen de lijn loopt, namelijk naar de ringvinger. Er vallen vijf typen te onderscheiden:

- de *productieve intuïtielijn* ontspringt uit de levenslijn en duidt op een beeldend en vormgevend vermogen.
- de *reproducerende of geëxtraverteerde intuïtielijn* ontspringt uit de lotslijn en duidt op het door ervaring voortvloeiende vermogen tot aanvoeling.
- de *intuïtielijn ontspringend uit de marsberg* duidt op intuïtie ontstaan uit oppositie.
- de *praktische of technische intuïtielijn* eindigt ergens tussen de ringvinger en de pink.
- de *denkbeeldige of imaginaire intuïtielijn* begint op in de maanberg. Over deze lijn legde Spier uit dat het de intuïtie is, die uit het collectieve onbewuste, of de fantasie, naar voren komt. Zij

²² Spier, *Worden wie je bent*, 115.

²³ Spier, *Worden wie je bent*, 127.

²⁴ Spier, *Worden wie je bent*, 123.

²⁵ Spier, *Worden wie je bent*, 127.

ziet de verschijningsvormen niet in haar reële werkelijkheid, zoals het geval is bij de ‘productieve intuïtie’, maar in een subjectieve werkelijkheid, of in een werkelijkheid waarin mogelijkheden voor innerlijke ontwikkelingen zijn. Deze intuïtiële lijn zou vaak worden aangetroffen bij helderzienden, kunstschilders en sprookjesvertellers.²⁶

Van de overige nevenlijnen beschrijft Spier onder meer:

- de *gordel van venus*, of *venusgordel*, de lijn die van de pink naar de wijsvinger of jupiterberg loopt. Deze informeert “over de eierzucht en geldingsdrang die bij de geslachtsdrift een rol spelen”.²⁷
- de *maag- en darmlijn*, die soms uit de lotslijn maar meestal uit de levenslijn ontspringt en tot aan de rand van de pink loopt. Via de kleur en het verloop geeft de lijn informatie prijs over (de aanleg voor) maag- en darmziekten, en nier- en galproblemen.
- *ervaringslijnen*, deze beginnen in de venusberg en eindigen op een willekeurige plek in de palm. Afhankelijk van waar de lijn begint en eindigt heeft de lijn betrekking op een ervaring met een partner, familielid, of ziekte die een positief of negatief verloop heeft gehad.
- de *prenatale* of *voorgeboortelijn*, die ontspringt uit de venusberg, doorsnijdt de levenslijn en loopt dan vrij weg of gaat op in de lotslijn. Is er zo’n lijn, dan heeft de moeder tijdens de zwangerschap meestal iets beleefd dat zo sterk was dat het van invloed is geweest op de ontwikkeling van de psyche van het kind.²⁸
- de *milieulijn*, die tussen de lotslijn en levenslijn ligt en parallel loopt aan de lotslijn maar eerder eindigt. De persoon heeft zich in dat geval als gevolg van belemmeringen uit de omgeving, zoals een strenge opvoeding, niet vrij kunnen ontplooien.

Overige handkenmerken

De vorm en kleur van de nagels geven informatie over de gezondheid. Halflange nagels bijvoorbeeld, die “eerder breed dan smal toelopend” zijn, wijzen volgens Spier op “aanleg voor aandoeningen van de keelholte en van de keeltonsillen”; “smal toelopend” duiden ze op neusaandoeningen.²⁹

Invloeden die iemand uit zijn jeugd met zich meedraagt zijn te zien in de *Milieuraum*. Dit is het gebiedje dat vanaf de pols gezien tussen de levenslijn en lotslijn ligt. Wanneer deze ruimte gevuld is met lijntjes duidt dit op sterke invloeden vanuit de omgeving, zoals strenge ouders. *Vierkanten* geven aan dat er ergens belemmeringen zijn (waar dat is, is afhankelijk van de plek

²⁶ Spier, *Worden wie je bent*, 131-132. Uit Spiers manuscript *Kinderhände*: “Es ist die Intuition, die aus dem Kollektiven-Unbewussten, aus der Phantasie kommt. Sie sieht die Erscheinungen nicht wie die produktive Intuition, in ihrer realen Wirklichkeit, sondern nur in der irrealen Wirklichkeit und in den Möglichkeiten der inneren Entwicklung. Man findet dieses Intuitionslinie in der Hauptsache bei Hellseher, die ja immer über die Wirklichkeit hinaussehen, bei Malern, die ja auch nicht die fotoähnliche Realität malen, sondern die innere Wirklichkeit, wie sie sie sehen, un bei guten Märchen- und Geschichtenerzählern, bei denen die Gestaltung aus der Phantasie ja eine grosse Rolle spielt.”

²⁷ Spier, *Worden wie je bent*, 157.

²⁸ Spier, *Worden wie je bent*, 121-122. Vergelijk met het cursusstencil van Julius Spier, *Methode der Handanalyse*, Amsterdam, [1942], (19 pp.), 13 (archief AN).

²⁹ Spier, *Worden wie je bent*, 71.

waar ze liggen); *eilanden* tonen storingen; een *driehoek* laat zien dat iemand op een bepaald vlak inzicht heeft verworven.³⁰

3.2.2 *In de handen ziet Spier het pad voor persoonlijke ontwikkeling*

Het aantal handelementen en de verschillende vorm die ieder element kan hebben, is schier eindeloos. Elk detail heeft betekenis en elk detail moet in samenhang met andere details worden gezien. Iedere betekenistoekenning is in beginsel eenvoudig: wanneer een duim deze bepaalde vorm heeft, betekent het dit. Of: wanneer de hoofdlijn recht loopt, betekent het dat. Het kunnen zien van een samenhang tussen de verschillende betekenistoekenningen, resulteert vaak in een enorme nuancering. Het maakt Spiers handleeskunde tegelijkertijd bijzonder ingewikkeld. Want hoe zie je welke onderdelen met elkaar in verbinding staan en dus als een soort cluster geduid dienen te worden? Bovendien kan de combinatie van een bepaalde duim en hoofdlijn iets anders betekenen dan een simpele optelsom. ‘Dit plus dat’ is niet per definitie ‘zus’, maar kan ook ‘zo’ zijn. Toch verschilt Spier met deze moeilijkheidsgraad niet per se van andere handlezers. Datgene wat hem onderscheidt van zijn handleeskundige voorgangers en tijdgenoten, is – zoals aangegeven – de integratie van zijn expliciet dieptepsychologische zienswijze in de handleeskunde.

Spier ontwikkelt zijn methode door het bestuderen van duizenden handen in samenhang met de theorieën van Sigmund Freud, Alfred Adler en Carl Gustav Jung. Bepaalde regelmatigheden en patronen die hij in handen waarneemt, verbindt hij aan zijn dieptepsychologische inzichten – en omgekeerd. Zoals uit de beschrijving van de verschillende handonderdelen naar voren komt, relateert de methode van Spier de duim, wijsvinger, levenslijn, hoofdlijn en venusberg aan het bewustzijn. Het onbewuste is gekoppeld aan de ringvinger, pink, hartlijn en maanberg.

Verder introduceert Spier voor de handleeskunde nieuwe begrippen. Tot zijn psychochirurgische theorie behoren ook zijn uiteenzettingen over het statisch en dynamisch principe, over biologische en psychologische factoren, milieu-invloeden, ouders en voorouders, potentiële mogelijkheden en belemmeringen. “Mijn methode”, stelt hij aan het begin van zijn boek,

onderscheidt zich van alle tot nu toe bekende methoden in zoverre dat ik niet van het statische alleen uitga, maar van het statische én van het dynamische en dan nog hoofdzakelijk van het laatste.

Ik acht het van belang ook de voorouders bij de analyse van de hand te betrekken en dan zowel in biologisch als psychologisch opzicht.

De menselijke ziel is geen onwrikbaar gegeven maar is permanent in beweging. In zijn aanleg heeft de mens elementen die, afhankelijk van de invloed van zijn omgeving, opvoeding en andere factoren, bewust en onbewust ondersteund en ontwikkeld dan wel geremd of onderdrukt kunnen worden. Het is de taak van de chiroloog vast te stellen welke aanleg er aan de persoonlijkheid ten

³⁰ Spier, *Worden wie je bent*, 160, 162.

grondslag ligt en in hoeverre deze door bovengenoemde invloeden en door andere hiermee in strijd zijnde krachten, in zijn ontplooiing wordt gehinderd.³¹

De bovenstaande passage bevat de kern van de handleesmethode van Spier. Zijn bedoeling is om niet “uitsluitend te interpreteren en vast te stellen hoe de mens met zijn daadwerkelijke aspecten in elkaar zit”, maar om op de mogelijkheden te wijzen die iemand heeft, oftewel, om aan te geven “wat hij zou kunnen zijn en waartoe zijn innerlijke wezen geneigd is”.³² Volgens Spier is de mens doorlopend in ontwikkeling. Ieder mens wordt geboren met een eigen, unieke aanleg, maar is daarbij biologisch gebonden aan de (voor)ouders en is psychologisch gebonden aan de opvoeding die hij van hen, de ouders of andere opvoeders, heeft genoten. Tijdens de kinderjaren en jeugd ontstaan zogenaamde milieu-invloeden. Wanneer deze ‘erfenis’ remmend op de ontwikkeling van de persoonlijke aanleg heeft gewerkt, is het belangrijk om na te gaan op welk gebied de belemmeringen liggen.

Het statisch principe versus het dynamisch principe

Het statisch principe versus het dynamisch principe is een tegenstelling die Spier op twee manieren in zijn methode hanteert. Ten eerste liggen deze principes besloten in de buitenhand (handrug) en de binnenhand (handpalm), ten tweede in de rechter- en de linkerhandpalm. De buitenhand als spiegel van de persoonlijkheid laat in beginsel het “verstandelijk-geestelijke niveau” zien dat verankerd ligt in de persoon.³³ Dit is de ‘overgeërfde aanleg’, het ‘biologische omhulsel’ dat in wezen niet veranderbaar is, dus statisch. De handpalmen tonen de inwerking van de buitenwereld (milieu-invloeden) en de wijze waarop iemand omgaat met die milieu-invloeden. De binnenhanden getuigen volgens Spier van bewuste en onbewuste reacties en zijn derhalve dynamisch.

De rechterhandpalm is door Spier als de ‘statische’ hand bestempeld, omdat de ervaring hem heeft geleerd dat er sporadisch grote wijzigingen in het rechterhandbeeld optreden. Ook kan hij de ouders en soms voorouders met de rechterhandpalm verbinden. Vandaar dat hij deze hand eveneens de ‘voorouderhand’ noemt. In de linkerhandpalm ziet Spier wel vaak veranderingen optreden. Dit wordt de ‘dynamische’ hand, die de persoon zelf vertegenwoordigt.

Indien de linker- en rechterhand veel van elkaar verschillen, impliceert dit volgens Spier dat de ouders veel van elkaar verschillen. Waarom dit zo is, heeft hij niet kunnen uitleggen. Spier gaat er vanuit dat het lijnenpatroon in de handpalmen in direct verband staat met het zenuwstelsel. Hij kan hooguit getuigen van datgene wat hij door de jaren als wetmatigheden heeft leren kennen. (Een arts weet ook niet waarom het hart links van het midden zit. Toch zal dit de arts niet verhinderen om een goede arts te kunnen zijn, pareert Spier in *Worden wie je bent* op voorhand eventuele kritiek op zijn leerstellingen.³⁴)

³¹ Spier, *Worden wie je bent*, 17; geredigeerd door AN.

³² *Ibidem*.

³³ Spier, *Worden wie je bent*, 26.

³⁴ Spier, *Worden wie je bent*, 107-108.

Het statisch principe is in de methode Spier een erfenis die kan worden onderverdeeld in een biologische en psychologische erfenis. Zijn er veel lijnen in beide handen gelijk, dan is er sprake van overerving van eigenschappen (biologische erfenis). Zijn er veel lijnen verschillend, dan is er sprake van een psychologische erfenis. De psychologische erfenis is ontstaan door de zo genoemde milieu-invloeden. Deze invloeden liggen vaak in het onbewuste. Het dynamisch principe drukt de mogelijkheden van de persoon uit om met zijn erfenis om te gaan. Het toont de mate waarin iemand in staat is (geweest) om belemmeringen en beperkingen om te buigen, opdat de aangeboren aanleg tot ontplooiing kan komen.

Tijdens een handanalyse moet worden uitgezocht welke delen van de erfenis biologisch zijn bepaald, en dus 'vastliggen', en welke delen psychologisch (dynamisch) van aard zijn. Aan de hand hiervan kan worden vastgesteld in welke sfeer de belemmeringen liggen en hoe de persoon aan zichzelf kan werken om zich hiervan te bevrijden. Volgens Spiers inzichten geldt bijvoorbeeld dat wanneer iemand lang de invloed van een depressieve vader heeft ondergaan, die persoon ervan overtuigd kan zijn geraakt eveneens depressief van aard te zijn. Deze overtuiging is pas gerechtvaardigd wanneer de depressieve invloed van de vader, af te lezen aan de hoofdlijn van de rechterhand, ook in de linkerhand te vinden is. In dat geval is de erfenis biologisch: de aanleg ligt vast. Verschilt de lijn die depressiviteit toont in de rechterhand met de lijn in de linkerhand, dan is de invloed van de vader psychologisch. In dat geval kan iemand via bewustwording van de (onbewuste) milieu-invloeden van de vader die specifieke overtuiging kwijtraken en worden verlost van zijn depressiviteit.³⁵

Wanneer er sprake is van een biologische samenhang, ligt de erfenis van de voorouders in iemand verankerd. Volgens Spier is er dan weinig geestelijke ontwikkeling mogelijk.³⁶

De aanleg van de mens is, aldus Spier, tot de opkomst van de psychoanalyse van Freud, Adler en Jung, altijd als een statische aangelegenheid opgevat. Dit geldt ook voor de handleeskunde.³⁷ Ofschoon handlezers veranderingen waarnemen in handkenmerken, gaan zij er bij

³⁵ Een praktijkvoorbeeld dat Spier aan een journalist vertelde (Anoniem, 'De hand, de spiegel der ziel', *Het Vaderland*, 7 oktober 1934): "Na afloop van mijn voordracht stel ik de aanwezigen in de gelegenheid me vragen te stellen. Onder mijn gehoor bevond zich een dame, die een zeer nerveuzen indruk maakte. Ze vertelde me, dat ze altijd angst had. Of ik haar daarvan kon genezen. Ik bekeek haar handen en zag in de rechterhand (de ouderhand), dat beide ouders krankzinnig waren geworden. Doch in haar linkerhand, waarin de eigenschappen van het individu zelve zijn vastgelegd, was geen spoor van aanleg tot krankzinnigheid. Ik zei 't haar (ik wist totaal niets van de vrouw af, ze was een volkomen vreemde voor me), ze ademde verlicht op, was geheel van haar angst genezen."

³⁶ Spier, *Worden wie je bent*, 83.

³⁷ Spier, *Worden wie je bent*, 81. Vergelijk Julius Spier, 'Psychochirologie, eine neue Therapie', *Ärztliche Rundschau* 40(24), 1930, 339-340, 339; [*Id.*], 'Handlijnkunde', in: T.P. Sevensma (redactie), *Het nieuwe zoek-licht: Nederlandse encyclopaedie voor allen* (deel 3), Arnhem: Van Loghum Slaterus' Uitgeversmaatschappij, 1940, 235: "Maar terwijl tot voor kort alle [handlees]methoden van de statische, dus vaststaande karaktereigenschappen uitgingen en hun verklaringen in hoofdzaak gebeurtenissen betroffen, heeft de Duitse onderzoeker Julius Spier een methode opgebouwd, waarin met de moderne psychologische inzichten van Freud, Adler en Jung rekening wordt gehouden en die niet meer alleen van het statische uitgaat, maar voornamelijk van hetgeen ervaren, doorleefd kan worden."

de handanalyse niet vanuit dat die kenmerken door bewustwording zouden kunnen veranderen, laat staan dat iemand bij wijze van spreken zijn lot zou kunnen beïnvloeden.

Typerend voor de methode van Spier is dat in zijn analyse, zoals in de vorige paragraaf is uiteengezet, alle in de hand waar te nemen elementen worden meegenomen. Daarbij wordt nagegaan op welke wijze iemand erfelijk is belast en wordt gezocht naar iemands vrije speelruimte. Spiers doel is om de mens die zijn hulp vroeg, te leiden naar ontplooiing op een levensweg die paste bij diens aangeboren mogelijkheden.

Imago, ouderbinding, oppositie, verdringing

Bij de uitleg van zijn ideeën geeft Spier aan gebruik te hebben gemaakt van het werk van Jung. Alhoewel geen enkele psychologische theorie, ook niet die van Jung, “op de realiteit van de hand” kan worden overgebracht, simpelweg omdat de “veelheid aan menselijke problemen en kenmerken zoals die in de hand tot uitdrukking komen” te complex is om zich in een systeem te laten vangen, heeft Spier niettemin, zo vindt hij zelf, psychologische begrippen en mechanismen zinvol aan de handen kunnen verbinden.³⁸ Hij introduceert bijvoorbeeld behalve het statisch versus het dynamisch principe, ook het *imago* (subjectief beeld) in de handleeskunde. Het beeld van de ouder(s) dat in iemands rechterhand naar voren komt, geeft geen objectief beeld van de ouder(s), maar toont het imago, oftewel het beeld dat iemand van de vader en/of moeder heeft. Kinderen met dezelfde ouders kunnen ieder een ander imago van de ouder(s) hebben.

Het via de handen uitspraken doen over iemands mogelijke toekomstige partner – van oudsher karakteristiek voor het handlezen – benadert Spier eveneens vanuit een psychologische optiek. Aan de handen kan volgens hem worden gezien of iemand een positieve of negatieve binding met (een van) de ouders heeft. Een sterk positieve vaderbinding zal bij een vrouw leiden naar het (onbewust) zoeken van een partner die op de vader lijkt, terwijl een sterk negatieve moederbinding bij een man zal leiden naar een homoseksuele relatie. Verder meent hij dat onverwerkte gebeurtenissen uit het verleden aan verdringingsmechanismen kunnen zijn gekoppeld. Ook beweert hij dat werkelijke of geveinsde zelfstandigheid, en werkelijke of geveinsde afhankelijkheid in en aan de handen kan worden gezien.

Aangezien er voor een goede handanalyse veel psychologisch inzicht nodig is, acht Spier het noodzakelijk dat zijn leerlingen zelf een psychologisch ontwikkelingsproces doorlopen. Ook ziet hij graag dat ze voor de cursus proefpersonen meebrengen die de potentie hebben om zich persoonlijk te ontwikkelen. Zie bijvoorbeeld dit fragment uit het analyseverslag van een ongehuwde man van negenendertig jaar, die behept zou zijn met een “fantastische” moeder- en vaderbinding:

Nachdem Obj. verschwunden ist, wird kurz referiert, was für ein Mann [er] ist: Furchtbar verwöhnt und infantil. ‘Ich bin der ausgeglicheneste Mensch.’ — das sagen nur die Menschen, die es nicht sind.

Die Finger, die Oben ganz flach und platt sind, zeigen eben einen geistig ganz platten Menschen, ganz ungeistig, trotz der ziemlichen Länge der Finger.

³⁸ Spier, *Worden wie je bent*, 21.

Das Gefühl ist wohl da, aber völlig primitiv und unentwickelt durch die fantastische Mutterbindung und durch Vater bindung[.] Daß man mit diesem Obj. nicht tiefenpsychologisch arbeiten konnte, merkte man an Folgendes:

Er konnte nichts über die Eltern sagen,
wollte nur alles Positive zugeben
durch die infantile Haltung.

Wenn man ein Obj[.] in den Kurs bringt, sollte man dies beachten.³⁹

De betreffende man kwam op 19 mei 1942 naar de cursus, vier maanden voordat Spier zou overlijden. Spier is in die periode strenger ten aanzien van de meegebrachte proefpersonen. Hij geeft Leonie Snatager een reprimande nadat een vriendin van haar Object is geweest: “Es kommt hinzu, dass Sie uns den Fall Gl. als ganz besonders interessant vorstellten und wir infolgedessen etwas gespannt waren und entsprechend gelangweilt als er es nun für uns als Lehrfall wirklich ganz und gar nicht war.”⁴⁰

3.3 Een handleessessie met een proefpersoon vertoont vaste kenmerken

3.3.1 De handen worden vanuit drie posities bestudeerd

De lessen die Spier organiseert om zijn leerlingen vertrouwd te maken met de praktijk van het handlezen, verlopen volgens een vast stramien. Iedere sessie waarin de groep onder zijn leiding een handanalyse uitvoert, begint met het maken van afdrukken van de handen van de proefpersoon. Op een glasplaat wordt zwarte plakkaatverf uit een tube geknepen. Met behulp van een rubberrol wordt de verf eerst gelijkmatig over de plaat verdeeld en dan met de roller op de handen aangebracht (handpalm en vingers) (afb. 10a). Daarna drukt Object de zwartgeverfde handen af op boterhampapier. Tijdens de cursusbijeenkomsten is de taak van het maken van de handenafdruk in principe toebedeeld aan degene die Object heeft meegebracht. Die leerling zorgt er ook voor dat alle aanwezigen een afdruk krijgen.

Vervolgens schikken de pupillen, Spier en Object zich aan een ronde tafel opdat iedereen alles even goed kan zien. Vanaf medio september 1940 kan de plek van samenkomen bij Spier in de Courbetstraat 27^{III} zijn, maar daar is de ruimte beperkt. Dus vinden de lessen net als voorheen (vóór Spiers verhuizing naar de Courbetstraat) regelmatig plaats in het huis van zijn zus Alice Krijn-Spier. Daar is plaats voor wel twintig personen. Later maakt de groep eveneens gebruik van de ovale tafel in het appartement van Liesl Levie en haar man aan de Watteaustraat 3^{III}.

Spiers aanpak vraagt om anonimiteit. Om die reden noemen ze iedere *Versuchsperson* Object. In het ideale geval kent niemand deze persoon, zodat van voorkennis geen sprake kan

³⁹ Bijlage 1, tabel 1, nr. 51.

⁴⁰ Brief van Julius Spier aan Leonie Snatager, 17 juni 1942 (archief EHOC, Middelburg). De betreffende proefpersoon is Dinie Glaser, zie Bijlage 1 noot 9; Nagel, ‘Vriendschap en therapie’, 191-192.

zijn. Op de protocollen en vellen vetvrij papier noteert men gewoonlijk alleen het geslacht (man/vrouw), de huwelijks staat (getrouwd/ongetrouwd) en de leeftijd van Object. Soms wordt de datum van de bijeenkomst vastgelegd.

Het werkelijke handlezen vangt aan op het moment dat Spier Object verzoekt de handen in de eerste van drie handhoudingen te plaatsen: de ellebogen op tafel, de handen losjes omhoog gericht en zodanig gedraaid dat Object zelf de palmen kan zien. Aan de leerlingen vraagt Spier wat zij opmerken. Hoe de vorm van de handen te beschrijven? Zijn ze groot of klein? Op welke wijze worden de vingers gehouden? Strak, verkrampd, ontspannen, of naar binnen gekeerd? Valt er iets op ten aanzien van de lengte van de vingers? Wat is de vorm van de vingers? Hoe staan de vingers ten opzichte van elkaar? Er moet goed op de duim worden gelet. Is die stijf of flexibel? Zit hij hoog of laag aan de palm? Welke vorm heeft hij? Welke hoek maakt de duim met de wijsvinger? Is er verschil tussen de linker- en rechterhand?

Nadat deze indrukken van de handen zijn geregistreerd en besproken, wordt Object verzocht de handen in de tweede handpositie te plaatsen. Voor deze houding, de 'val' genaamd, moeten de handen op de tafel worden gelegd, de palmen ontspannen doch vlak op het tafelblad. De vraag luidt hoe de handen liggen. Verhouden de vingers zich op dezelfde manier tot elkaar als in de eerste positie? Worden de handen stilgehouden, of zijn ze steeds in beweging? Valt een bepaald vingerkootje op? Zo ja, waardoor? Hoe is de huidstructuur? Hard, week, stevig? Welke kleur hebben de handen? Hoe zien de nagels eruit? Zijn er maantjes zichtbaar? En opnieuw klinkt de vraag: is er verschil tussen de linker- en rechterhand? Ergens tijdens deze fase wordt ook de consistentie van de hand bepaald (afb. 6).

Pas bij de derde handhouding komt de binnenkant van de handen aan bod. Voor dit gedeelte van de analyse moet Object de handrug op tafel leggen opdat het lijnenpatroon en de verhogingen in de palm (de bergen) kunnen worden bestudeerd. De handlezers-in-opleiding beginnen altijd met de rechterhand, daarna volgt de linker. De handafdrukken worden erbij gehaald en wederom zijn er vragen. Welke lijnen zijn er te onderscheiden? Hoe is het verloop van elke lijn? In welke bergen ontspringen of eindigen lijnen? Wanneer specifieke tekentjes opvallen, worden deze benoemd: een vierkantje, sterretje, eilandje, raster. Uit enkele lijnen weten de psychochiroloog en zijn leerlingen af te leiden op welke leeftijd belangrijke gebeurtenissen hebben plaatsgevonden in het leven van Object.

Gedurende de drie kwartier à een uur dat ze met iemand bezig zijn, stelt Spier af en toe een vraag aan de proefpersoon. Dit om het waargenomen nauwkeuriger te kunnen duiden. Spier kan bijvoorbeeld, wanneer hij iets opmaakt uit de handen dat betrekking heeft op de ouders, niet zien of het om de vader, de moeder of beiden gaat. Het antwoord op de vraag maakt voor hem duidelijk hoe iets precies zit, waardoor hij adequater met de analyse door kan gaan.⁴¹

De gevolgde drietrapsprocedure is letterlijk in alle protocollen terug te zien. Alle complete verslagen vangen aan met opmerkingen over de algemene eerste indrukken van de handen en werken dan systematisch de buitenkant van de handen, de vorm van de duimen en vingers

⁴¹ Spier, *Worden wie je bent*, 86-87.

en de binnenkant met het lijnenpatroon af. Van enkele handanalyseverslagen zijn zowel de direct genoteerde handgeschreven aantekeningen bewaard als het uitgetypte verslag. Tussen beide versies zit nauwelijks verschil; de notulist veranderde hooguit een paar woorden.

Van het vele dat gedurende een sessie voorbijkwam, noteert Dicky de Jonge dikwijls een paar opmerkingen op het vel met de afdruk van een paar handen. Vermoedelijk maakten andere leerlingen eveneens zulke aantekeningen en registreerden zij, net zoals De Jonge, vooral de waarnemingen die volgens Spier essentieel waren, of die zijzelf belangrijk achtten.

Alle verslagen eindigen enigszins abrupt. Soms bevat een protocol een summiere samenvatting, of een beeld dat dominant naar voren is gekomen. Soms eindigt het met de vaststelling van het beroep van Object, alsof daarin de talenten besloten liggen waarmee de persoon tot volle ontplooiing zou kunnen komen. Af en toe is een nawoord geschreven. In zulke gevallen hebben de leerlingen en Spier de handanalyse geëvalueerd nadat Object is vertrokken. Ook kwam het voor dat de proefpersoon naderhand zelf nog iets vertelde dat belangrijk genoeg was om toe te voegen aan het verslag.⁴²

3.3.2 *Handen moeten intuïtief worden geschouwd*

Behalve het systematisch schouwen van de handen, leert Spier zijn leerlingen tijdens de lessen psychochiologie om de handen “grondig” en “met de eigen intuïtie” te bekijken; ze moeten leren zich te “verdiepen in de totale indruk van de handen”.⁴³ Dit alles teneinde “de diepere betekenis van de handen” te begrijpen.⁴⁴ Met klem benadrukt Spier dat het handlezen niet uit boeken kan worden geleerd. Het is nutteloos om alle bijzondere kenmerken die hij beschrijft uit het hoofd te leren en deze vervolgens als vaste, snelle regels toe te passen. Even sterk benadrukt hij dat een teken of verschijningsvorm nooit op zichzelf mag worden beoordeeld, maar altijd in samenhang met andere kenmerken moet worden geduid. Met andere woorden, het is uit den boze om op grond van één element “een algemene conclusie met betrekking tot de persoonlijkheid” te trekken.⁴⁵ Het intuïtieve kijken helpt hierbij en is vaak zelfs noodzakelijk.

Uit ervaring weet Spier dat intuïtief kijken door veel oefenen ontwikkeld kan worden. Dat deze manier van schouwen aanvankelijk moeilijk is, zou berusten op het feit dat mensen “zo aan het rationele kijken en denken” gewend zijn geraakt dat zij hebben verleerd “hoe zij onbevangen kunnen kijken, zónder erbij na te denken en zonder welbewust aan details te blijven hangen”.⁴⁶ Twee fragmenten uit de analyseverslagen illustreren deze visie.

⁴² Bijlage 1, tabel 1, nrs. 41 en 51.

⁴³ Spier, *Worden wie je bent*, 25; cursivering AN.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Spier, *Worden wie je bent*, 24.

⁴⁶ Spier, *Worden wie je bent*, 25.

In het protocol van de sessie van 17 november 1941 noteert Etty Hillesum dat Object, een man, die een “geschickten, feinen Humor” heeft, welke hij “am richtigen Platz” inzet.⁴⁷ De beschrijving van de humor is gebaseerd op kenmerken van de duim en de uitdrukking en vorm van de vingers in het algemeen. De pink, mercurius, duidt op onderhandelings talent. De combinatie van de twee maakt dat Spier ziet dat Object zijn humor praktisch aanwendt. De van detail naar detail kijkende leerlingen zien dit niet, maar Spier registreert de samenhang onmiddellijk:

Spier sieht sich alle Finger an und kombiniert sofort; die Schüler sehen aber meistens nur einen Finger. Man soll aber nichts Einzelnes für sich nehmen, sondern alles was man sieht, gleich einordnen.

Merkur nun zeigt Verhandlungstalent; dies in Kombination mit dem Humor: Obj. wendet seinen Humor geschickt an.⁴⁸

In het protocol van 4 juli 1942, waar humor eveneens aan de orde is, wordt een vergelijkbare situatie en uitleg geschetst door Dicky de Jonge:

Obj. hat eine Art grimmigen Humor, denn die Finger sind quadratisch geknotet und gewunden.

Er hat auch Gefühl für Rhythmus.

Eine Schülerin, fast verzweifelt: ‘Aber woran sehen Sie das?’

Chirologe [Spier]: ‘Man muss sich eben in eine Hand hinein leben, das kann man nicht in den ersten Moment sehen.’⁴⁹

De informatie over diverse leerlingen wekt de indruk dat minstens een aantal het intuïtieve kijken inderdaad hebben ontwikkeld. Meerdere leerlingen zijn bij machte om uit de oneindige diversiteit aan handvormen en lijnpatronen datgene te filteren wat tot een betekenisvolle handanalyse kan leiden (zie § 6.4.1, § 11.2.2-8).

3.3.3 *Spier maakt bij het handlezen ook gebruik van zijn paranormale vermogen*

Het goed observeren en elementen onmiddellijk kunnen combineren, gaat bij Julius Spier volgens meerdere getuigenissen nog een stap verder. Spier zou paranormaal begaafd zijn. Pieter Starreveld – zijn handen zijn in april 1942 gelezen en hij vertelt ruim veertig jaar na dato erover – meent dat het Spier bij het handlezen niet om de vorm van de handen en vingers, of het precieze verloop van de lijnen zou zijn gegaan. Nee, Spier had de hand nodig om intuïtief contact met iemand te kunnen maken. Via de hand kwam als het ware een verbinding tot stand die vergelijkbaar is met een stekker die in het stopcontact wordt gestoken. Starreveld acht het ongelooflijk wat Spier wist. “Het klopte allemaal”, zelfs wanneer Spier “soms op de verkeerde

⁴⁷ Bijlage 1, tabel 1, nr. 27.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Bijlage 1, tabel 1, nr. 58.

weg was” corrigeerde hij zichzelf.⁵⁰ “[Hij] overwoog het een en ander en zei dan: ‘Nee, dat kan niet, dat zit zo, dafür sind ihre Hände zu kompliziert, dat moet toch dat en dat zijn’.”⁵¹ Stap voor stap werkte Spier de verschillende handhoudingen af, ondertussen hardop denkend, net zo lang tot hij een zeker inzicht had verkregen. In de ogen van Starreveld moet Spier wel mediamiek zijn geweest en over een mate van helderziendheid hebben beschikt. Kennelijk is Starreveld zo onder de indruk dat hij de mogelijkheid van een verklaring zonder een hypothese over Spiers paranormale vermogen niet overweegt. Een alternatieve verklaring is echter wel voorhanden (zie § 4.1.2).

De psychoanalytica Marie Louise von Franz, medewerkster van Carl Jung, komt tot een vergelijkbare conclusie. Zij verwerkte haar ervaring met Spier in een studie over divinatie en synchroniciteit. Spier had haar handafdrukken gemaakt. Ze had niet gewild dat hij iets over haar toekomst zou zeggen; Spier had zich van haar in zijn uitspraken moeten beperken tot het verleden. De psychochiroloog, zo schrijft ze,

gaf dat [verleden] uiterst nauwkeurig weer; hij zag zelfs een operatie die ik twee jaar daarvoor ondergaan had – hij sprak niet van het een of andere ongeluk, nee, uitdrukkelijk van operatie. Fantastisch was die man. Ik raakte geïnteresseerd, dronk een kop koffie met hem en probeerde hem uit te horen over zijn precieze methode. Uiteindelijk bekende hij. Hij was een waarzegger en wanneer iemand zijn kamer binnenkwam voor een konsult, wist hij meteen alles over die persoon; hij wist het gewoon, alleen hij wist niet wat hij wist en daarom had hij die hele procedure van het afdrukken van de lijnen in de handpalm nodig – daarmee kon hij al die kennis naar boven halen. Hij kon langs deze weg zijn onbewuste kennis projékteren op die lijnen en zijn cliënt de gewenste inlichtingen verstrekken; die lijnen hadden dus de functie van bewustzijnskatalysator van wat hij al wist. Hij dreef echt op wat Jung noemde de absolute kennis van het onbewuste, waarvan o.a. dromen het bestaan aantonen.⁵²

In de laatste paar zinnen van bovenstaand citaat dwingt Von Franz haar ervaring met Spier naar een theoretisch concept over de wijze waarop paranormaal begaafde personen informatie verkrijgen. In andere bewoordingen zegt ze eigenlijk hetzelfde als Pieter Starreveld. Spier was volgens haar een waarzegger, die de hand als een katalysator nodig had om zich bewust te worden van wat hij onbewust al over die persoon wist. Ook hier geldt dat een alternatieve verklaring voorhanden is (zie § 4.1.2).

Menigeen die Spier aan het werk heeft gezien, acht het bijzonder hoeveel hij uit handen wist op te maken. Men vergelijkt zijn sterk intuïtieve vermogen met het talent van de indertijd alom bekende, en als helderziende bekend staande handschriftdeskundige Rafael Schermann

⁵⁰ JWR in gesprek met Pieter Starreveld; Bijlage 1, tabel 1, nr. 48.

⁵¹ *Ibidem*; citaat geredigeerd door AN.

⁵² Marie-Louise von Franz, *Over voorspellen en synchroniciteit: De psychologie van het betekenisvolle toeval*, (Piet Hein Geurink, vertaling), Amsterdam: Schors, 1984, 46-47. Vergelijk Moormann, ‘Over synchroniciteit en de handleeskunde van Julius Spier’, 45-46; Nagel, ‘Julius Spier, chiromanticus of chiroloog?’, 21-22. De tekst van Von Franz is gebaseerd op een lezing die zij in 1969 hield voor het Jung Instituut te Zürich. Behalve over het verleden had Spier Marie-Louise von Franz (1915–1998) veel over haar karakter verteld.

(§ 6.1.2).⁵³ Enkele leerlingen in Amsterdam zagen de bevestiging, zo meenden zij, voor Spiers buitengewone aanleg toen zij zijn handen mochten lezen (Bijlage 3). In de palm van Spiers rechterhand ontwaarden ze een imaginaire lijn en een technische intuïtielij. In de linkerhandpalm valt op de handafdruk behalve een *sterke* imaginaire intuïtielij, een sterke *mediale* lijn te zien, een lijn lopend van de neptunusberg naar de maanberg, die staat voor helderziende en ‘magnetische’ vermogens. Bovendien loopt er een verbindingslijntje tussen de imaginaire intuïtielij en de lotslijn, wat binnen Spiers leer impliceert dat hij zijn intuïtie aanwendde in zijn beroep. Overigens zijn de woorden ‘intuïtie’ en ‘magnetische gave’ in de protocollen meer dan eens gebruikt. Onder magnetische gave wordt de helende kracht verstaan die iemand, in bezit van dit vermogen, kan uitstralen (zie § 4.2.1). Dit uitstralen zou vaak via de handen gebeuren. Uit verschillende protocollen blijkt dat Spier vrouwen met handkenmerken die wijzen op een ‘magnetische gave’ geschikt acht voor het beroep van verpleegster.

Spier was zich bewust van zijn invoelend vermogen. “Bij mij gaat een sterke intuïtieve gave tot combineeren samen met een langs wetenschappelijken weg verkregen kennis”, legde hij in 1934 aan een journalist uit.⁵⁴ Met de via ‘wetenschappelijke weg verkregen kennis’ bedoelt hij in feite vooral zijn empirisch opgebouwde kennis: de correspondenties die hij heeft gezien tussen hand- en persoonskenmerken. Niettemin geeft Spier aan dat de psychochiologie strikt genomen geen wetenschap is en dat hij het evenmin een wetenschap wilde laten zijn. Het vak dat Spier beoefende, berust enerzijds op een “samenspel van nauwkeurig aantoonbare en meetbare verschijnselen” en anderzijds op ervaring en intuïtie om de grote diversiteit aan handkenmerken te kunnen duiden.⁵⁵

Vermoedelijk overkwam het Spier regelmatig dat hij via ‘invoeling’ indrukken kreeg over wat iemand te wachten stond. Maar zodra hij iets van iemands toekomst wist, hield hij in principe zijn mond. Dit kon echter niet voorkomen dat hem af en toe voorspellende uitspraken ontglipten. In het geval van Hillesums studiegenoot Aimé van Santen merkte hij bijvoorbeeld op dat Van Santen nog door “viele Schwierigkeiten und Krisen” heen zou moeten en “manchen Sturm” zou beleven.⁵⁶ Binnen de familie is het bekend dat Spier in de handen van zijn neef Jacques Krijn heeft gezien dat “het geen lang leven zou worden”, wat inderdaad klopt.⁵⁷

⁵³ Degenen die Spiers sterke intuïtie noemden zijn onder meer Carl G. Jung in zijn aanbevelingsbrief voor Spier d.d. 31 augustus 1940 (dossier D001522, Joods Historisch Museum, Amsterdam) en in zijn voorwoord voor Spiers boek (Spier, *Worden wie je bent*, 12); Manfred Georg, ‘Ein Schermann der Handlesekunst’, *Tempo Berlin en Züricher Zeitung*, [1929]; Hans Ratonek, ‘Hände Sprechen: Besuch bei einem berühmten Psychochiologen’, *Neue Freie Presse* (Wenen), 4 maart 1934; Charlotte Wolff, *Hindsight*, London: Quartet Books, 1980, 109 (geciteerd in § 11.2.2). Volgens Hanneke Starreveld had Spier toegang tot “andere gebieden”, waardoor hij “als hij uit de handen vertelde” “een totaliteit van iemand” ontving en “iemand feilloos kon richten” (JWR in gesprek met Hanneke Starreveld-Stolte).

⁵⁴ Anoniem, ‘De hand, spiegel der ziel: Julius Spier leest de lijnen van het noodlot’, *De Telegraaf*, 24 februari 1934.

⁵⁵ Spier, *Worden wie je bent*, 106.

⁵⁶ Bijlage 1, tabel 1, nr. 35.

⁵⁷ JWR in gesprek met Herman Krijn. Jacques Krijn (1921–1942) was met studiegenoten eind mei of begin juni 1941 gaan roeien op de Amstel en opgepakt omdat het hem als Jood verboden was aan zulke openbare activiteiten deel te nemen.

Spiers dochter vertelde dat haar vader wist dat hijzelf niet erg oud zou worden.⁵⁸ Ook heeft hij haar gezegd toen ze achttien jaar was, dat ze zou trouwen en kinderen zou krijgen.⁵⁹

Spier verbood zijn leerlingen ten strengste uitspraken over de toekomst te doen. Vandaar dat in het protocol van een tweeëntwintigjarige vrouw staat: “[V]an 14-18 jaar moeilijke tijd. ± 30 heeft de Schicksalslijn nog eens een verandering (*mag niet gezegd worden*).”⁶⁰ Het verbod moest voorkomen dat een voorspelling een zichzelf vervullende profetie zou worden. Of zoals Dicky van de Heuvel-de Jonge het uitlegt:

Bepaalde dingen mocht je helemaal niet zeggen. Als je zou zien dat iemand op zijn veertigste iets vreselijks zou overkomen, dat kan je zien, je kan het aantal jaren eenvoudigweg aan de levenslijn aflezen. Dus je kan op enkele jaren nauwkeurig zeggen ‘dan en dan gaat er iets heel ingrijpends gebeuren’ en je kunt ook zien of het negatief afloopt. Maar als die persoon nog niet die leeftijd heeft[,] dan mag je dat helemaal niet zeggen. Want als iemand erg te beïnvloeden is en je zegt ‘op je veertigste kom je onder tram’, dan komt hij op zijn veertigste van angst gegarandeerd onder de tram. Dit is een beetje simpel voorbeeld maar daar draait het om.⁶¹

Nogmaals, het is immer Spiers intentie iemand een weg naar zelfverwerkelijking te tonen. Deze boodschap, of deze ethiek, probeerde hij aan zijn leerlingen over te dragen. Door iemand inzicht te bieden in de eigen psyche, de aangeboren sterke en zwakke kanten, de belemmeringen en remmingen, kon diegene namelijk inzicht krijgen in de eigen situatie en zouden de mogelijkheden van persoonlijke groei worden gestimuleerd. Object kreeg, als de sessie goed verliep, handvatten aangereikt om iets van het lot in eigen handen te nemen.

3.4 Het protocol van Hillesum is een persoonlijkheidsschets opgebouwd uit tachtig fragmenten

Met bovenstaande achtergrondinformatie in gedachten, kan het protocol van Etty Hillesum opnieuw worden bekeken. De structuur en de inhoud ervan blijken dan aan betekenis te hebben gewonnen. Er is zelfs een herschrijving van het protocol mogelijk waarin alle handleeskundige termen zoals mercurius, maanheuvel en levenslijn zijn geschrapt. Zo’n herschrijving zonder jargon resulteert in een beter leesbare en begrijpelijker persoonlijkheidsschets van Object Hillesum.

⁵⁸ Persoonlijk gesprek Ruth Busse-Spier met AN, 26 september 2009.

⁵⁹ Ruth Busse-Spier, *Erinnerungen*, (ongepubliceerd, getypt manuscript), 1998/2012 (twee jaartallen: de herinneringen zijn in twee delen opgeschreven), (74 pp.), 15 (archief AN): “Er hat es mir schon als 18jährige aus der Hand gelesen: ‘Deine stärkste Begabung ist die pädagogische und du wirst heiraten und Kinder kriegen’ sagte er. Er bestand auf Gesangstunden, sah mich immer als Sängerin. Ich aber wollte nur Schauspielerin werden! Er hat Recht behalten.”

⁶⁰ Bijlage 1, tabel 1, nr. 62; cursivering AN.

⁶¹ JWR in gesprek met Dicky van de Heuvel-de Jonge. Vergelijk Liesl Levie, § 7.4.1; Spier, ‘Warum ich nicht wahrsage’, 55-56.

3.4.1 *Het verslag reflecteert de werkwijze van Spier en zijn leerlingen*

Wie de moeite neemt om het handanalyseverslag uit § 3.1.1 te herlezen, zal de stapsgewijze werkwijze van Spier en zijn leerlingen in het protocol weerspiegeld zien. Feitelijk is het verslag opgebouwd uit tachtig fragmenten plus vijf – de vijf zinnen die Dicky de Jonge bij de handafdrukken schreef (Bijlage 2). Deze fragmenten zijn als het ware de antwoorden op de vragen die bij ieder van de drie handposities zijn gesteld.

Zo vangt het verslag aan met de beschrijving van de algemene indruk van Hillesums handen op het moment dat zij haar ellebogen op de tafel heeft geplant en haar handen richting het plafond wijzen. In deze positie wordt iets over de duim en de pink opgemerkt. Zowel de duim als de pink zijn opnieuw beschreven bij de tweede handpositie toen de handpalmen vlak op de tafel lagen. De opsomming van de lijnen in de handpalmen hoort bij de derde handhouding en komt dus pas verderop in het verslag aan de orde. Ook al lijken de herhalingen over de duim, de pink en de rationele vader overbodig – en versterken zulke herhalingen de indruk dat het protocol van Etty Hillesum een rommelige tekst is –, het geheel is het gevolg van de volgens vast stramien genoteerde opmerkingen die over Hillesums handen zijn gemaakt.

Dat Spier en zijn leerlingen tijdens de analyse af en toe een vraag aan Hillesum stelden, komt in het protocol eveneens tot uitdrukking. Zo hadden ze iets gezien dat met rechtvaardigheid verband houdt. Letterlijk staat in het protocol achter het woord *Gerechtigkeitssinn* dat Object “zuerst Jura studiert” heeft, maar dat de rechtenstudie niet uit de handen naar voren komt. Met andere woorden, om het waargenomen rechtvaardigheidsgevoel beter te kunnen duiden zal aan Hillesum een vraag zijn gesteld, waarop zij bijvoorbeeld heeft geantwoord dat zij was afgestudeerd in de rechten. Hetzelfde geldt voor de duiding van de lotslijn. In die lijn zagen Spier en de andere aanwezigen een splijting optreden: “Spaltung in Schicksalslinie”.⁶² In het verslag wordt deze observatie onmiddellijk uitgelegd als “studiert und führt Haushalt zum Erwerb”.⁶³ Het is onwaarschijnlijk dat zulk een precisie uit de handen voortkwam; de verklaring voor de tweespalt in de lotslijn moet wederom in samenspraak met Object zijn vastgesteld.

Door Hillesum tijdens de sessie vragen te stellen, verkregen Spier en zijn leerlingen informatie die hen hielp bij het duiden van de handen. Hillesum was dus geen volledig anonieme persoon (meer), maar iemand die inlichtingen verschaftte en bijdroeg aan de duiding van haar eigen handen. Hoewel Spier wilde dat zijn leerlingen een proefpersoon blanco tegemoet traden en zo ‘objectief’ mogelijk ‘ontleedden’ via de handen, pakte dit in de praktijk vaak anders uit. Kennelijk werd het bieden van zelfinzicht tijdens de sessies belangrijker geacht dan het hanteren van een zuiver wetenschappelijke handleeskundige methode. Overigens zijn er meerdere factoren die een handlezing beïnvloeden. Daardoor is een handlezing uitsluitend gebaseerd op handkenmerken in de gebruikelijke zin feitelijk onmogelijk (zie § 4.1.2).

⁶² Bijlage 2, nr. 61.

⁶³ *Ibidem*.

3.4.2 Descripties en interpretaties in het protocol zijn slechts ten dele navolgbaar

Behalve de gevolgde werkprocedure valt in het protocol Spiers ervaring als psychochiroloog op: descripties en interpretaties van Hillesums handen en persoonlijkheid wisselen elkaar niet alleen af, ze lopen soms vloeiend in elkaar over. Aan dit duidingsproces kunnen wat betreft de navolgbaarheid drie aspecten worden onderscheiden.

Het eerste betreft de (on)navolgbaarheid van de descripties. Slechts een gedeelte van de beschrijvingen van Hillesums handen is verifieerbaar. Alle opgesomde lijnen – vijftien in totaal⁶⁴ – en de lange middelvinger zijn bijvoorbeeld goed te herkennen op de handafdrukken (afb. 1). Beschrijvingen zoals “Finger eng zusammen gehalten” en “Merkur steht (...) nach innen” corresponderen met de nagelaten fotobeelden van Hillesums handen (afb. 3).⁶⁵ De descripties “Die etwas knochigen Finger”, “Starrer Daumen”, “Saturn: zu lang”, “Apoll: unten etwas dick”, “Weiße Flecke” en “Kleiner Handrücken” zijn op een andere manier navolgbaar.⁶⁶ Ook wanneer men geen foto’s of handafdrukken van Hillesum ter beschikking heeft, is het mogelijk om aan de hand van deze beschrijving een voorstelling te maken. Hillesum heeft wat knokige vingers, haar duim is stijf, haar middelvinger (te) lang, het onderste kootje van haar ringvinger is verdikt, haar nagels hebben witte vlekjes en de rug van haar handen is klein. Niet navolgbaar en lastiger voorstelbaar zijn beschrijvingen als “Musikalische Hand” en “[d]ie Finger haben Gefühl für Rhythmus”.⁶⁷ Ongetwijfeld zijn deze descripties op observaties van Spier gebaseerd, maar iemand zonder psychochirologische kennis kan zich moeilijk een voorstelling maken van een muzikale hand en vingers die gevoel voor ritme hebben.

Het tweede aspect betreft de koppeling in het verslag tussen de descripties en interpretaties. Bij ruim de helft van de vijfentachtig fragmenten wordt de beschrijving gevolgd door een betekenistoekenning: “Finger eng zusammen gehalten: gehemmt, gewisse Ängstlichkeit”, “Kleiner Handrücken: Objekt tut nichts für ihren Körper”, “Herzlinie: warmherzig, Großzügigkeit des Gefühls”, “Kopflinie: sehr bewegliche intuitive Intelligenz”.⁶⁸ Voor de benoeming van nevenlijnen geldt meestal dat de interpretatie in de benoeming (descriptie) van de lijn besloten ligt. Het “Vorgeburtslinie wird zur Milieulinie” betekent dat de belasting die Object tijdens de zwangerschap van de moeder meekreeg (prenatale lijn) zich voortzette als een ‘milieubelasting’, een belasting die Object door de opvoeding ontwikkelde (milieulinie).⁶⁹

Net als meerdere descripties in het verslag onnavolgbaar zijn, zijn enkele interpretaties dat. De ‘kleine handrug’, bijvoorbeeld, betekent volgens het protocol dat Hillesum ‘niets voor haar lichaam’ zou doen. Die samenhang blijkt echter niet uit Spiers leerboek. De handrug geeft volgens Spier informatie over iemands “praktische vermogens” en “nuchtere verstand” en de

⁶⁴ Naast de vier hoofdlijnen worden in het protocol genoemd: de voorgeboortelijn, milieulinie, een van de levenslijn afvallende lijn, preventielijn, succeslijn, imaginaire intuïtelijn, ervaringslijnen, de gordel van venus, maag- en darmlijn, een lijn van de marsberg naar de apolloberg en op de maanberg afvallende lijntjes.

⁶⁵ Bijlage 2, nrs. 15 en 16.

⁶⁶ Bijlage 2, nrs. 12, 17, 30, 31, 39 en 41.

⁶⁷ Bijlage 2, nrs. 4 en 9.

⁶⁸ Bijlage 2, nrs. 15, 43, 49 en 59.

⁶⁹ Bijlage 2, nr. 43.

wijze waarop die persoon zich tot de werkelijkheid verhoudt.⁷⁰ Of een kleine handrug echter altijd op (te) weinig zorg voor het eigen lichaam duidt, of dat deze koppeling specifiek op Hillesum van toepassing is, mogelijk in combinatie met andere waarnemingen, valt niet uit Spiers boek noch uit het protocol af te leiden.

Het derde aspect dat opgemerkt moet worden, is dat Hillesums gehele verschijningsvorm en haar gedrag onvervreemdbaar bij de analyse zijn inbegrepen. Beschrijvingen dan wel interpretaties als nervositeit, gevoeligheid, onrust, geremdheid en een verstopte neus zijn uit meer afgeleid dan alleen de handen. Al dit 'meer' hangt samen met het duidingsproces als geheel en dit geheel is grotendeels onnavolgbaar (zie § 4.1.2).

Eenmaal ontdaan van zijn handleeskundige claims en nomenclatuur, biedt het protocol een uniek psychologisch portret van Hillesums persoonlijkheid. De volgende paragraaf geeft een vertaalde en geredigeerde herschrijving weer.

3.4.3 Hillesum bezit de “*Neigung zur Entwicklung*”⁷¹

De *Versuchsperson* van 3 februari 1941 is een jonge, ongetrouwde vrouw van zevenentwintig jaar. Zij studeert en ter verwerving van een inkomen zorgt zij voor iemands huishouden.

Object is enorm onrustig, zeer prikkelbaar, zeer gevoelig, snel geïrriteerd en verkeert voortdurend in grote spanning. Ze is koppig en ambitieus. Tegelijkertijd is ze verlegen en heeft ze behoefte aan erkenning. Ze is kunstzinnig aangelegd, kan goed schrijven (*Schreibbegabung!*), heeft een beweeglijke, intuïtieve intelligentie, bezit rechtvaardigheidsgevoel, een goed observatievermogen, goed werkende zintuigen, kan zich aanpassen en is gevoelsmatig gul en warmhartig. Ondanks de vele talenten heeft Object op geen enkel gebied iets bereikt. Haar denken heeft iets eigenzinnigs, iets vasthoudends aan bepaalde innerlijke ideeën en gevoelens. Haar energie is niet uitgebalanceerd.

Object heeft een zwak gestel. Ze heeft last van een verstopte neus, problemen met de keel, maagpijn en veel hoofdpijn. Vanuit een onbewust gevoel probeert ze wel preventieve maatregelen te nemen.

Op seksueel gebied is Object *sehr anregbar*, zelfs zo sterk dat het waarschijnlijk problematisch ligt. Ze heeft verschillende relaties gehad en is ontvankelijk voor vrouwelijke mannen in die zin dat zij in *geistiger Anregung* de actievere is.

⁷⁰ Spier, *Worden wie je bent*, 30. In de protocollen noch oude cursusaantekeningen is iets vergelijkbaars aangetroffen.

⁷¹ De inhoud van deze en de volgende twee paragrafen is gepresenteerd op 10 september 2018 tijdens de derde internationale Etty Hillesum conferentie in Middelburg (Alexandra Nagel, 'Etty Hillesum's hand-analysis, the prologue to her diaries', in: Klaas A.D. Smelik et al., *The lasting significance of Etty Hillesum's writings: Proceedings of the Third International Etty Hillesum Conference at Middelburg, September 2018*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2019, 281-291).

De oorzaak van de problemen van Object is in grote lijnen tweërlei, namelijk haar aanleg (biologische oorzaak) en het milieu waarin zij is opgegroeid (psychologische oorzaak). Van nature heeft Object een sterke denkracht en is zij op het geestelijke gericht. Daarentegen is zij zich van haar gevoelens weinig bewust. Haar gevoel neigt van nature tot onbewustheid. Deze tendensen heeft Object van haar ouders geërfd. Haar ouders zijn heel verschillend. De vader, gezond en fysiek sterk, maar ook ongekend nerveus en een *Einzelgänger*, is een wetenschapper en zeer rationeel. De moeder, Russin, is een gevoelsmens. Zij is zeer affectief, snel geprikkeld, (te) actief, ambitieus, onbeheerst. Zij heeft aanleg voor maag- en darmproblemen. Ook is de moeder intuïtief en kan zij goed formuleren. Echter, in haar denken staat de moeder op het laatst een bizarre wending toe (*Mutter denkt logisch aber ganz zuletzt lässt sie eine bizarre Wendung in ihr Denken hineingehen*). In hun onderlinge betrekking hebben de ouders elkaar niet positief beïnvloed. Zij zijn nogal onbewust gebleven.

Tijdens de zwangerschap is Object psychisch belast geraakt door bepaalde belevenissen van de moeder. Deze belasting heeft zich bij Object voortgezet in haar jeugd. Voorts speelt dat de binding van Object met haar moeder negatief is en met haar vader positief. De filosofische inslag van Object en het respect dat zij voor het denken heeft, wordt versterkt door de positieve binding aan haar vader. Van nature is Object impulsief, extravert en zij kan, evenals haar moeder, goed formuleren. Maar uit oppositie tegen haar moeder doet zij dit niet. Als gevolg van het onbewust sterke respect voor het denken (de positieve vaderbinding) remt Object in het dagelijks leven haar gevoel te veel. Bij opkomende authentieke gevoelens zet het denken dan zo kritisch in, dat het deze gevoelens terugdringt. Het gevoel wordt steeds onderbroken door het denken en raakt, ongemerkt, overladen. Er daalt (onbewust) meer in het gevoelsgebied neer dan eruit opstijgt. Met als gevolg dat de buitenwereld Object niet meer ontspant. Zij raakt overprikkeld en kan abrupt en onbeheerst overschakelen van activiteit naar passiviteit. Ter compensatie van het vele denken laat Object zich in het onbewuste gevoel terugvallen.

Op zielsniveau is hierdoor veel verstopt geraakt. Dit is de oorzaak van de neus- en keelproblemen, de maagklachten en vele hoofdpijnen. Hier komt bij dat Object haar lichaam verwaarloost.

Als gevolg van de verscheurdheid tussen de ouders en een gebrek aan zelfvertrouwen heeft Object haar talenten niet ontwikkeld. Toch is zij innerlijk veel zelfstandiger dan zij naar buiten toe toont.

Duidelijk is ook dat Object de *Neigung zur Entwicklung* bezit. De sleutel tot haar ontwikkeling ligt in het zich bewust worden van (onbewuste) gevoelens. Object moet derhalve leren zich regelmatig bewust passief te maken en introversie niet alleen te laten plaatsvinden als reactie op te sterke activiteit. Door bewustwording kan zij leren haar intelligentie te laten stromen (in plaats van deze louter rationeel te gebruiken) en kan zij haar zwakke gevoelsleven verbeteren. De mogelijkheid voor harmonie bestaat.

Object heeft wrijving nodig met de buitenwereld. De opdracht die in haar ontwikkelingsproces besloten ligt, is om hierin een evenwicht te zoeken. Wanneer Object verlost is van remmingen, heeft zij veel gevoel voor kinderen.

Belangrijke gebeurtenissen die in de hand te zien zijn, vonden plaats toen Object zeventien à achttien, eenentwintig, vijfentwintig en zes- à zevenentwintig jaar oud was. [Voorspelling genoteerd bij de handafdrukken (*Zusatz*):] Rond het dertigste levensjaar zal zich een belangrijke gebeurtenis of ervaring voordoen.

Deze laatste zinsnede is, nu Hillesums levensloop bekend is, een opmerkelijke voorspelling, want die belangrijke gebeurtenis kan worden gezien als betrekking hebbend op Hillesums deportatie naar en overlijden in Auschwitz.

3.5 De handanalyse loopt als een rode draad door Hillesums dagboeken

Ter gelegenheid van de eerste ‘verjaardag’ van de vriendschap tussen Julius Spier en Etty Hillesum, oftewel Hillesums eerste ‘spirituele’ verjaardag, herhalen Hillesum, Spier en Adri Holm de handleesprocedure van 3 februari 1941. Drie dagen nadat het ritueel opnieuw is doorlopen, brengt Hillesum per brief verslag uit aan Spierclub-vriendin Gera Bongers:

En toen weer dat ceremonieel van zwarte inkt en boterhammenpapier, waarbij ik me natuurlijk weer even onhandig en verbaasd toonde. En toen: Halten Sie die Hände jetzt mal ganz locker en daarop volgde er een hoogst belangwekkende analyse van anderhalf uur, waarbij Spier zelf tot twee nieuwe ontdekkingen en formuleringen kwam, maar dat is te ingewikkeld om op te schrijven, dat vertel ik je mondeling bij gelegenheid. Een paar grappige dingen: m’n linker duim is niet meer on-dynamisch, de Schicksalslinie is krachtiger geworden en begint nu langzamerhand te wijken voor de ‘Berufslinie’ en al die heibeltjes uit m’n ‘Milieuraum’ zijn verdwenen. We hebben de nieuwe afdruk naast die van verleden jaar gelegd en het was werkelijk spannend die veranderingen in het landschap waar te nemen. Het was een dolplezierige zitting, zich bewegende tussen kinderlijke uitgelatenheid en wetenschappelijke ernst. Het ene ogenblik deden we net of we elkaar voor het eerst zagen en een volgend moment zaten we gemeenschappelijke herinneringen van het laatste jaar op te halen. Het is zo merkwaardig allemaal, ik schreef die dag o.a. aan Adri ongeveer het volgende: ik kwam daar verleden jaar zo toevallig en sensatiebelust die twee kleine kamertjes binnenwandelen en dat ene uur daar doorgebracht, het werd de eerste aanloop tot een jaar, dat uit zou groeien tot het rijkste en vruchtbaarste, dat ik tot nu beleefd heb.⁷²

Waarschijnlijk vindt Hillesum het meer dan grappig om te weten dat haar linkerduim niet meer ‘ondynamisch’, dus niet meer stijf is, dat de lotslijn krachtiger is geworden en de ‘heibeltjes’ (kleine lijntjes) uit de milieuruimte zijn verdwenen. (Waar Spier de beroepslijn precies situeert is overigens onbekend. In zijn boek noch in de cursusaantekeningen is de term aangetroffen.) Het bevestigt voor Hillesum dat zij het in het voorgaande jaar op de goede wijze hard aan zichzelf heeft gewerkt en dat de inzet vruchten heeft afgeworpen. De veranderingen zijn letterlijk zichtbaar in het landschap van haar hand.

⁷² Hillesum, *Het Werk*, 593 (6 februari 1942).

Reeds vanaf het begin van Hillesums dagboek is het duidelijk dat de allereerste handleessessie met Spier diepe indruk op haar heeft gemaakt. Dit komt tot uitdrukking in meerdere passages, die aansluiten bij datgene wat tijdens die handanalyse ter sprake is gekomen. Zo heeft Hillesum ruim een maand na de memorabele eerste handanalyse een privéconsult met Spier gehad. Deze sessie riep chaotische, wanhopige emoties in haar op. Die gevoelens waren zo sterk dat ze zich op de fiets terug naar huis graag door een auto had willen laten overrijden. “Ach ja, ich werde auch wohl verrückt sein sowie meine ganze Familie, ein Gedanke, den ich immer bekomme, wenn ich mich irgendwo verzweifelt fühle”, laat ze Spier de volgende dag in een brief weten.⁷³ Deze zin wordt direct gevolgd door: “Aber jetzt weiß ich schon wieder, daß ich das nicht bin, nur daß ich noch sehr viel an mir selber arbeiten muß.”⁷⁴ Tijdens het consult op vrijdag 7 maart 1941 zal Spier Hillesum hebben verteld dat er verschil zit tussen haar rechter- en linkerhand en dat haar *verrückt sein* zich toont in haar rechter- maar niet in haar linkerhandpalm. Waarschijnlijk was zijn belofte dat ze, mits ze aan zichzelf werkte, “ein erwachsener und hundertprozentiger Mensch” kon worden.⁷⁵

De volgende dag, zondag 9 maart 1941, begint Hillesum met haar dagboek. “Daar zat ik nou, met m’n ‘seelische Verstopfung’”, schrijft ze.⁷⁶ Nog geen twee weken later, vol van de seksuele spanningen die Spier in haar teweegbrengt, refereert ze aan een uitspraak in het protocol: “Ik dacht toen wel zoiets van: Ja ventje, jij moet toch drommels goed weten, hoe *erotisch anregbar* ik ben, dat heb je me zelf verteld”.⁷⁷ Op maandag 4 augustus 1941 benijdt Hillesum Spier omdat “het sexuele probleem” bij hem helemaal zou zijn opgelost; het zou zijn *ingeordnet* in zijn “hele persoonlijkheid” en een “ondergeschikte rol” spelen.⁷⁸ Pas begin april 1942 meent Hillesum dat “het sexuele en erotische” ook bij haar “langzamerhand zo ‘ingeordnet’” is, dat het “een zeer ondergeschikte rol” speelt.⁷⁹

Gaandeweg het jaar denkt Hillesum ook na over de bergen in haar handpalm. “Jupiter is bij mij gelukkig toch niet het grootste” noteert ze in oktober 1941, nadat ze heeft gezien dat de apollo-mercuriusberg groter is dan de jupiterberg.⁸⁰ “Beide houden elkaar in evenwicht”, legt ze uit, terwijl ze eigenlijk wil dat “die Jupiter” helemaal zou verdwijnen.⁸¹ Er staat niet meer dan een opsomming van de bergen in het protocol, maar waarschijnlijk houden de verhogingen onder de wijsvinger en de ringvinger/pink verband met de venusgordel, een lijn die op het zinnelijke betrekking heeft en in het protocol summier is aangestipt.⁸²

⁷³ Hillesum, *Het Werk*, 3 (8 maart 1941).

⁷⁴ *Ibidem*; cursivering AN.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Hillesum, *Het Werk*, 6 (9 maart 1941).

⁷⁷ Hillesum, *Het Werk*, 47 (24 maart 1941); cursivering AN.

⁷⁸ Hillesum, *Het Werk*, 74 (4 augustus 1941).

⁷⁹ Hillesum, *Het Werk*, 332 (2 april 1942).

⁸⁰ Hillesum, *Het Werk*, 144 (22 oktober 1941).

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Spier, *Worden wie je bent*, 157: “De verbinding tussen Jupiter en Mercurius toont aan dat het persoonlijkheidsgevoel, de eierzucht (Jupiter), zijn bevrediging zoekt in een bijzondere accentuering van de seksuele functie door zoveel mogelijk geslachtspartners te begeren, meestal als compensatie voor een groot

Een ander thema dat aan het protocol is gelieerd, is Hillesums familie. Op het moment van de handleessessie op 3 februari 1941 is Hillesum een volwassen vrouw, die het ouderlijk huis te Deventer in 1932 heeft verlaten om in de hoofdstad te gaan studeren. In maart 1937 heeft ze bij de accountant en weduwnaar Han Wegerif een kamer betrokken op de Gabriel Metsustraat 6 in Amsterdam.⁸³ Twee jaar later, in 1939, heeft ze de rechtenstudie afgerond en is ze begonnen aan de studie Slavistiek. Anno 1941 staat Hillesum officieel op eigen benen, maar innerlijk is zij nog altijd gebonden aan haar ouderlijk milieu. Hillesums reflectie op haar familie maakt intrinsiek deel uit van het bewustwordingsproces en de spirituele groei die zij vanaf haar kennismaking met Spier doormaakt.⁸⁴

De familie Hillesum is psychisch zwaar belast door de tegengestelde karakters van de ouders, het vluchtverleden van Riva Hillesum-Bernstein en de zorgen over met name de jongste van de drie kinderen, de geniale Mischa Hillesum.⁸⁵ “Ansprüche an die Eltern” schrijft Hillesum een paar dagen nadat zij met dagboekschrijven is begonnen, “[m]en moet de ouders zien als mensen met een eigen, afgerond Schicksal”.⁸⁶ Op vrijdag 21 november 1941 vertrouwt ze het papier toe: “[I]k heb een oppositie tegen m’n moeder, die is nog steeds niet in elkaar gezakt, en daarom doe ik die dingen, die ik in haar verafschuw, precies zo.”⁸⁷ Een week later volgt: “‘Ogge nebbisj’, deze lijfspreuk mijns vaders is eigenlijk de domper op m’n hele jeugd geweest, maar natuurlijk alleen daarom, omdat er in mij een stuk ‘ogge nebbisj’-levensbeschouwing zit, dat toch echt overwonnen moet worden.”⁸⁸ *Ogge nebbish* of *achenebbisj* is Jiddisch voor meelijwekkend, door ongeluk achtervolgd, sjofel. De drie uitspraken resoneren met het protocol, als kleine getuigenissen van wat door de handanalyse in werking is gezet. Daar kan een vierde beschouwelijk fragment aan worden toegevoegd:

Vele mensen zijn tè vastgelegd, te gefixeerd in hun voorstellingen en leggen daardoor in hun opvoeding hun kinderen ook weer vast. Daardoor tè weinig bewegingsvrijheid. Bij ons was het juist omgekeerd. Het lijkt me, dat mijn ouders overweldigd zijn geweest en het steeds meer zijn, onder de eindeloze gecompliceerdheid van dit leven en dat ze nooit een keus hebben kunnen doen. Aan hun kinderen een te grote bewegingsvrijheid gelaten, ze konden nergens een houvast geven, omdat ze zelf nooit een houvast gevonden hebben en ze konden nooit tot onze vorming bijdragen omdat

minderwaardigheidsgevoel. Hier wordt dus de actieve behoefte aan macht in extraverte zin op het seksuele vlak overgebracht.” Vergelijk Spier, *Methode der Handanalyse*, 18.

⁸³ De boekhouder en accountant Hendrik J. (Han) Wegerif (1879–1946) trouwde in 1904 met zijn achternicht Willemina J. Wegerif (1875–1936) en kreeg met haar vier kinderen.

⁸⁴ Hillesums persoonlijke ontwikkeling is mooi verwerkt in de samenvatting van de dagboekschriften en brieven van Denise de Costa, *Anne Frank & Etty Hillesum: Spiritualiteit, schrijverschap, seksualiteit*, Amsterdam: Balans, 1996, 180–227, en in de thematische behandeling van Hillesums werk in Van den Brandt, *Steeds een ander uitzicht*, 21 en verder. De chaotische gezinssituatie van de familie Hillesum is mooi weergegeven door Woodhouse, ‘The roots of the chaos and the process of change in Etty Hillesum’, 31–42.

⁸⁵ Over Jacob (Jaap) Hillesum (1916–1945) en met name Michael (Mischa) Hillesum (1920–1944) zie Regenhart, *Mischa’s spel*, 12 en verder.

⁸⁶ Hillesum, *Het Werk*, 13 (12 maart 1941).

⁸⁷ Hillesum, *Het Werk*, 154 (21 november 1941).

⁸⁸ Hillesum, *Het Werk*, 170 (29 november 1941).

ze zelf nooit een vorm hebben kunnen vinden. En steeds opnieuw en steeds duidelijker zie ik onze taak: hun arme, rondzwervende, niet tot vorm en rust gekomen talenten, in ons de gelegenheid te geven uit te groeien en te rijpen en hun vorm te vinden.

Als reactie op hun ongevormdheid, waarin geen wijdsheid is, maar slordigheid en onzekerheid; slechts beheer 'zogezegd', misschien soms, hoewel de laatste tijd niet meer zo, krampachtig streven naar éénheid is die, die alle tegendelen, en irrationele momenten in zich besloten houdt, anders is het weer een krampachtig en een vastgelegdheid, die het leven geweld aan doet.⁸⁹

In dit citaat zet Hillesum de gezinssituatie waarin zij en haar broers zijn grootgebracht af tegen die van anonieme anderen. Het is evident dat zij meer heeft gezien en gehoord, mede door de verhalen van de mensen die ze inmiddels via de handleescursus de revue heeft zien passeren. Daardoor heeft ze vergelijkingsmateriaal en leert ze van een afstand over haar ouders te reflecteren. Ze krijgt begrip voor de 'milieu-invloeden' waaraan zij en haar broers hebben blootgestaan.

Een vergelijkbaar thema in de dagboeken dat met het protocol kan worden verbonden, betreft de regelmatig terugkerende notities over lichamelijke ongemakken. Na de handanalyse en de therapeutische sessies met Spier is Hillesum met haar klachten aan de slag gegaan. Ze is fysiek niet sterk, heeft vaak last van hoofdpijn en zware vermoeidheid, maar ontdekt gaandeweg dat op zijn minst een deel van haar klachten een psychische oorzaak heeft:

Vroeger heb ik gemeend, dat die lichamelijke onprettige toestanden, zoals hoofdpijn, maagpijn, reumatische verschijnselen, ook alleen maar lichamelijk waren, maar ik kan nu aan mezelf constateren dat ze in hoofdzaak psychisch bedingt zijn. Lichaam en ziel zijn heel sterk één bij mij. Zodra er iets stukt in de ziel, zit het ook in het lichaam. Daarom is hygiëne v.d. ziel zo verschrikkelijk belangrijk voor me. Het is de winst van het laatste halve jaar, dat ik dat heel bewust weet en ik zal de schuld ook nooit meer aan m'n lichaam kunnen geven.⁹⁰

Ik begin ook langzamerhand iets van m'n jeugd te begrijpen, van die steeds weer wekenlange hoofdpijnen en dofheid, een verzakt zijn in de chaos.⁹¹

Ja, het is waar, ik heb nu hoofdpijn en maagpijn, maar ik word daar niet meer door beheerst, zoals vroeger.⁹²

Vroeger heb ik altijd voor anderen verheimelijkt als ik me lichamelijk ver boven m'n krachten inspande, ik wilde niet tot last zijn, ik wandelde mee, ik fuifde mee, ik ging ook laat naar bed, ik deed alles mee. En zat hier ook niet een stukje eerzucht? Bang zijn, dat anderen je niet meer zo aardig zouden vinden en geprikkeld zouden worden en je zouden laten vallen als het gewicht van je

⁸⁹ Hillesum, *Het Werk*, 207-208 (22 december 1941).

⁹⁰ Hillesum, *Het Werk*, 128 (5 oktober 1941).

⁹¹ Hillesum, *Het Werk*, 217 (29 december 1941).

⁹² Hillesum, *Het Werk*, 263 (22 februari 1942).

vermoeide lichaam aan hun ontspanningen hing? Hier wortelde ook één van m'n minderwaardigheidscomplexen.⁹³

Ook het mechanisme dat Spier vaststelde tijdens de analyse, te weten Hillesums abrupte overschakeling van activiteit naar passiviteit als gevolg van een overvol geraakt, onbewust gevoelsleven, is in de dagboeken terug te vinden. “Ik mag nu een tijdlang geen prikkels van buiten opnemen, maar moet vanbinnen de sluizen openzetten om weer het evenwicht te krijgen”, schrijft ze op zondagmorgen 5 oktober 1941.⁹⁴ Een half jaar later klinkt het: “Op gezette tijden – maar met steeds grotere tussenpozen, komt dat bij me terug: een verschrikkelijk sterke behoefte me af te zonderen en tijdenlang helemaal alleen te zijn.”⁹⁵ De avond ervoor heeft ze zich “schandelijk onbeheerst gedragen door in een hoekje te gaan zitten lezen”.⁹⁶ Ze hadden cursus, maar Hillesum heeft zich tijdens de handanalyse van een jongeman onverwacht afgezonderd.⁹⁷ Spier is woest op haar geworden. Naderhand vermoedt Hillesum dat ze in de voorafgaande periode “te ‘geëxtraverteerd’ geleefd” heeft en dat dit zich heeft gewroken op haar “toch eigenlijk meer tot introversie geneigde natuur”.⁹⁸

Een laatste draad die door Hillesums persoonlijk leven loopt en die aan het protocol kan worden verbonden, is de opmerking *Object tut nichts für ihren Körper*. Die uitspraak hangt samen met de geconstateerde geestelijke en lichamelijke verstoppingen, maar gaat nog een stapje verder. Onder invloed van Spier is Hillesum gymnastiekoefeningen gaan doen en schooner en netter geworden. Volgens Liesl Levie was Etty Hillesum een vreselijke *Schlamper*, een ontzettend onverzorgd persoon, niet gekleed in behoorlijke jurken maar in ‘zakken’ en haar voeten gestoken in slechte schoenen. Van Spier leerde Hillesum ook “dat men iedere dag onder de douche gaat en de nagels doet”.⁹⁹

3.6 Het protocol van Hillesum is de proloog op haar dagboeken

Het handlezen is voor Spier een tweede natuur geworden. Zijn ervaring en talent stellen hem in staat om in een kort tijdsbestek iemand op grond van diens handen treffend te doorgronden. Tenminste, zo blijkt uit de opmerkelijk rake psychologische portrettering die Spier van Etty Hillesum heeft gegeven. ‘Raak’ omdat het beeld dat van haar in het protocol naar voren komt (§ 3.1.1, § 3.4.3, Bijlage 2) resoneert met de indrukken die door het lezen van de dagboek aantekeningen en brieven worden opgeroepen – en die door onder anderen Denise de

⁹³ Hillesum, *Het Werk*, 492 (4 juli 1942).

⁹⁴ Hillesum, *Het Werk*, 127 (5 oktober 1941).

⁹⁵ Hillesum, *Het Werk*, 351 (22 april 1942).

⁹⁶ Hillesum, *Het Werk*, 351-352 (22 april 1942).

⁹⁷ Bijlage 1, tabel 1, nr. 47.

⁹⁸ Hillesum, *Het Werk*, 353 (22 april 1942).

⁹⁹ JWR in gesprek met Liesl Levie.

Costa, Ria van den Brandt en Patrick Woodhouse in hun studies naar Hillesum even 'raak' zijn verwoord.¹⁰⁰

Of de handanalyses van de andere analysanten net zo treffend zijn als die van Etty Hillesum, kan niet worden gezegd. Van de circa zeventig bewaarde protocollen is het tot op heden slechts in twee gevallen mogelijk geweest het verslag tot op zekere hoogte in samenhang met de betreffende persoon te kunnen bestuderen.¹⁰¹ Het feit dat in het geval van Hillesum ook de doorwerking van de handanalyse kan worden vastgesteld, is het unieke gevolg van haar literaire nalatenschap.

Uit het protocol blijkt dat Spier Hillesum attendeerde op haar van nature onbewuste gevoelsleven ("Gefühl neigt von Natur zum Unbewussten") en een perspectief op zelfontwikkeling bood.¹⁰² Hillesums gemoed zou gemakkelijk overvol raken, zeker wanneer ze een periode te extravert had geleefd. De onbewuste gevoelens zochten zich dan een uitweg, wat resulteerde in mentale en fysieke klachten ("Durch zu große Extraversion entstehen Stauungen in Fantasie (Luna zu überfüllt), in Kopfschmerzen, im Magen").¹⁰³ De remedie hiertegen zou zijn dat Hillesum zich regelmatig in haar gevoelsleven moest leren begeven.

Naar eigen zeggen heeft Hillesum dit advies ter harte genomen en er baat bij gehad. Het dagboekschrijven hielp haar daarbij. Het werd een manier om zich in haar gevoelens te verdiepen en zich bewust te worden van hetgeen binnenin haar leefde. Tegelijkertijd was het schrijven het middel om haar aangeboren schrijftalent te ontwikkelen. Met andere woorden, Julius Spier heeft op 3 februari 1941 Hillesums 'neiging tot ontwikkeling' in gang gezet en thema's aangereikt die deel van haar ontwikkeling zijn geworden. Het protocol van *Object Mädchen, 27 Jahr* kan in die zin worden beschouwd als de proloog op Hillesums nagelaten geschriften.

¹⁰⁰ Zie de verwijzingen in noot 84.

¹⁰¹ Bijlage 1, tabel 1, nrs. 20 en 35.

¹⁰² Bijlage 2, nr. 31.

¹⁰³ Bijlage 2, nr. 79.